

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Zuzana Pluhařová

**NEZAMĚSTNANOST U BEZDOMOVců - KLIENTů
NADĚJE**

Bakalářská práce

Vedoucí: Ing. LIBOR PRUDKÝ, PhD.

PRAHA 2014

Autorka práce: **Zuzana Pluhařová**

Vedoucí práce: **Ing. LIBOR PRUDKÝ, PhD.**

Rok obhajoby: **2014**

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne

.....

Podpis

Abstrakt

Bakalářská práce pojednává o možnostech a překážkách pracovního uplatnění osob nacházejících se v obtížné životní a sociální situaci.

Zabývá se především osobními riziky, pracovní kariérou, současnou životní situací a způsoby řešení nezaměstnanosti, respektive strategiemi hledání zaměstnání, dostupnými zdroji pomoci a podpory, vnímáním a prožíváním ztráty zaměstnání a následné nezaměstnanosti a očekáváními a plány zmíněných nezaměstnaných osob do budoucna.

Na první část práce navazuje empirický výzkum. Zmíněný výzkum byl realizován mezi klienty azylových domů. Cílem výzkumu bylo zjistit a posoudit rizika, překážky a možnosti pracovního uplatnění těchto lidí.

Die Kurzfassung

Meine Arbeit behandelt das Obdachlosthema, besonders die Möglichkeiten und Hindernisse deren Arbeitseinsatzes.

Die Schwerpunkte meiner Arbeit sind wie folgt: Beschäftigungsablauf von Sozialschwachen Personen, ihre Lebenssituationen und Lösungen der Arbeitslosigkeit, bzw.

Arbeitsvermittlungsmöglichkeiten, Erreichbarkeit von Hilfs- und Unterstützungsquellen, ihre Wahrnehmung und Erleben von Arbeitslosigkeit und ihre Zukunfterwartungen.

Der Rest meiner Arbeit behandelt empirische Forschung, bzw. Lebens- und Arbeitssituationen von Obdachlosen in ihren persönlichen Äußerungen. Ziel meiner Forschung war das Feststellen von Risiken, Hindernissen und Möglichkeiten des Arbeitseinsatzes für diese Personengruppe.

ÚVOD

Důvodem k výběru tématu byl zájem a snaha o porozumění, zobecnění a pochopení zvolené problematiky v hlubších souvislostech. Zaměstnání představuje jednu z možností pro vyvázání se z bezdomovectví.

Cílem práce je zmapovat tuto oblast, a sice překážky a možnosti pracovního uplatnění lidí bez domova. Zájem pracovat a možnost pracovního uplatnění u lidí bez domova představuje jednu z rozhodujících podmínek pro vymanění se z bezdomovectví.

Pro naplnění cíle práce bylo třeba zodpovědět dílčí otázky týkající se současné situace a skutečností, jež působí v životě těchto lidí, v jejich cestě do bezdomovectví a v jejich současné situaci, jakož i co lze udělat na pomoc těmto lidem, aby dosáhli na zaměstnání.

Jako metodu zkoumání jsem zvolila kvalitativní výzkum založený na polostandardizovaných rozhovorech s lidmi bez domova.

Jde o skupinu lidí, které odborná literatura pojednávající o bezdomoví označuje jako tzv. skryté bezdomovce. Jedná se o obyvatele azylových domů. Díky laskavosti vlastníků těchto domů jsem mohla uskutečnit celkem jedenáct rozhovorů s klienty. Navštívila jsem tři azylové domy pražské pobočky Naděje. Naděje je organizace, která poskytuje služby lidem společensky vyloučeným a těm, kterým společenské vyloučení bezprostředně hrozí. Prostřednictvím svého integračního programu pomáhá těmto lidem navrátit se zpět do společnosti. Za spolupráce ochotných pracovníků uvedených zařízení se mi podařilo vybrat vhodné kandidáty pro rozhovor. Uspěla jsem u všech oslovených klientů.

Práce se skládá ze dvou částí. První část se pokouší uvést do problematiky, jejíž teoretické vymezení je nezbytné pro porozumění a výklad empirické části. Jde o pojetí bezdomovectví a jeho strukturu, dále o pojetí zaměstnanosti a nezaměstnanosti se zaměřením právě na ty části problematiky, která se přímo vztahuje k možnostem či bariérám zaměstnání bezdomovců. Dotkla jsem se také oblastí, které se zdají být vzdálené přímo cíli práce, ale i pro mne bylo nutné, abych se v tematice vyznala, zabývat se i širšími otázkami.

Druhá část přináší výsledky empirického výzkumu.

Výzkum se uskutečnil v průběhu měsíce listopadu loňského roku ve třech azylových domech provozovaných Nadějí v Praze.

Rozhovorů se zúčastnilo celkem jedenáct klientů z toho pět žen a šest mužů. Všichni klienti byli v produktivním věku vedeni v evidenci úřadu práce jako uchazeči o zaměstnání.

Struktura členění tematiky vzešla z aplikace teoretických poznatků na postupně získávané poznatky z empirického výzkumu. Mezi výsledné oblasti jsem zahrнула posouzení individuálních rizik, pracovní kariéru, strategie hledání zaměstnání, účast v neformální ekonomice, ekonomickou situaci, sociální vztahy, zdravotní stav, vnímání nezaměstnanosti a vyrovnávání se s ní.

V závěru jsem se pokusila výsledky empirického výzkumu vztáhnout k vybraným teoretickým poznatkům tak, aby bylo možné na závěr formulovat několik dalších výzkumných otázek či hypotéz pro další zkoumání. Zároveň jsem se pokusila shrnout poznatky z empirického výzkumu pro možné praktické využití v sociální práci.

I. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Přístup k problematice bezdomovectví a ne/zaměstnanosti z teoretických hledisek u osoby, která se touto problematikou prakticky zabývala, je spojen s potřebou postupně odkrývat pohledy a prameny ve velké šíři. To proto, že praktická zkušenost je náhle nahlížena v souvislostech, na které během praxe nebylo kdy a teď jsou vlatsně následně objevovány. A sama praktická zkušenost se konfrontuje s obecnými teoretickými poznatky a nabývá nové podoby. A člověk se ocitá v situaci, kdy se vlatsně obává, aby průnikem zkušenosti tato teoretická hlediska neposunul někam, kam nepatří. Proto je celá teoretická část mé bakalářské práce především přehledem pramenů k dané problematice. Původně byl mnohem širší. Redukcí jsem se snažila zpřesnit výběr pramenů a témat tak, aby sloužily jako východiska pro naplnění cíle práce.

I.1 Pojetí bezdomovectví

I.1.1 Pojetí a základní diference bezdomovectví

Bezdomovectví je vymezováno různě a v této různosti dochází také k mnoha nedorozuměním a nejasnostem. V tomto textu vycházíme z následujících rysů **pojetí bezdomovectví**:

„Bezdomovci jsou osoby s nedostatkem prostředků (nejen materiálních) nezbytných k běžnému způsobu života a bez možnosti nebo schopnosti si tyto prostředky samostatně obstarat či s nimi dále smysluplně nakládat.“ (Štěchová, 2008, s. 22)

Podle právní terminologie se jedná o „osoby v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení“. (Štěchová, 2008, s. 21)

Tyto osoby mají pro úřední účely stanovený trvalý pobyt, jenž není jejich domovem. V důsledku sociálního vyloučení mají ztížený či omezený přístup k zaměstnání, bydlení, sociální ochraně, zdravotní péči a vzdělání, tzn. ke zdrojům a příležitostem dostupným ostatním členům společnosti. (Prudký, 2012)

Definice OSN rozlišuje mezi bezdomovstvím absolutním a relativním. Jako absolutní bezdomovství označuje situaci bez ubytování, jako relativní bezdomovství označuje bydlení v nevyhovujících podmínkách. (Barták, 2011)

FEANTSA vypracovala typologii bezdomovství ETHOS rozlišující čtyři základní životní situace: bez střechy, bez bytu, nejisté bydlení a nevyhovující bydlení. Někteří lidé mohou v průběhu života střídát formy bydlení nebo procházet opakovanými epizodami bezdomovství. (Prudký, 2012)

Podle vnímání veřejnosti lze bezdomovství rozdělit na zjevné, skryté a potencionální.

Zjevné bezdomovství vyjadřuje situaci osob přespávajících na veřejných místech. Skryté bezdomovství vyjadřuje situaci osob bez vlastního domova hledajících legální nebo nelegální ubytování (např. v azylových domech nebo ve veřejných ubytovnách). Potencionální bezdomovství vyjadřuje situaci osob v nejistém nebo nevyhovujícím bydlení.

Bezdomovství lze kategorizovat rovněž **podle faktorů uplatňujících se při jeho vzniku**. Zmíněné faktory lze rozdělit na materiální, vztahové, osobnostní a institucionální.

Faktory materiální zahrnují problémy v oblasti pracovní (nízký příjem, ztráta zaměstnání či nezaměstnanost), ekonomické či v oblasti bydlení; faktory vztahové (problémy ve vztazích mezi lidmi); faktory osobnostní (problémy v oblasti duševního a fyzického zdraví či

v oblasti sociální); faktory institucionální (problémy související s propuštěním z institucionálního zařízení). (Prudký, 2012)

Faktory vyloučení mohou mít individuální či strukturální povahu. Mezi faktory osobní povahy lze zařadit především dluhy, problémy v rodinných vztazích, oslabené sociální síť, nízký sociální status a sociální kompetence, propuštění z institucionální péče, zdravotní problémy, závislosti, kriminální minulost.

Mezi faktory strukturální povahy lze zařadit vývoj na trhu práce a na trhu s byty, sociální politiku (oblast dávek a služeb), rostoucí chudobu, nedostatky ve vzdělávání a vytváření rovných příležitostí, regionální rozdíly. (Prudký, 2012)

Štěchová rozděluje zmíněné faktory na vnitřní a vnější. Konstatuje, že vnější faktory souvisejí se situací a klimatem ve společnosti, vnitřní s osobností a jejími vztahy. Vnější faktory, mezi které lze zahrnout např. politiku zaměstnanosti, podle Štěchové ovlivňují formu bezdomovectví, zatímco vnitřní, mezi něž lze zařadit např. zájem o práci, ovlivňují šanci jedince na návrat zpět do společnosti. Mezi oběma skupinami faktorů nelze vést přesnou hranici. Faktory se mohou kumulovat, různě kombinovat a navzájem se potencovat. (Štěchová, 2008)

Mnohé ze zmíněných faktorů je rovněž možné pokládat za rizikové ohledně vzniku a přetrvávání nezaměstnanosti. Přetrvávající nezaměstnanost lze považovat za jeden z faktorů vedoucích ke vzniku bezdomovectví, zároveň ovšem může představovat také jeho důsledek.

Králová mezi faktory bezdomovectví uvádí „znevýhodnění na trhu práce“ a vhodně jej doplňuje o výčet příčin znevýhodnění: „vysoký věk, nedostatečné vzdělání, pohlaví, záznam v rejstříku trestů“. Zmiňuje rovněž např. „migraci do metropole s představou snadného získání zaměstnání“. (podle Štěchová, 2008, s. 35)

Za osoby nejvíce ohrožené vznikem bezdomovectví pokládá Štěchová zejména dlouhodobě nezaměstnané či nezaměstnatelné a osoby bez sociálního zázemí. (Štěchová, 2008)

Svou úlohu zde může sehrát rovněž nedostatek schopností a dovedností, které by umožnily fungování jedince ve společnosti například nalezení a udržení vhodného zaměstnání. (Štěchová, 2008, s. 39)

Rozpad vztahu a ztráta zaměstnání bývají uváděny na předních místech mezi subjektivně vnímanými příčinami bezdomovectví. Štěchová poukazuje na to, že nezaměstnanost může narušit rodinné vztahy a zapříčinit rozpad rodiny, který sám o sobě bývá považován za další faktor bezdomovectví. (Štěchová, 2008, s. 35)

Odhady počtů a základní demografické a sociální struktury bezdomovců jsou možné z několika hledisek. V poslední době se o této problematice prameny zmiňují častěji a spoléhají na více než jedno hledisko. Protože se ukázalo – například pokusy o sčítání bezdomovců – že žádný samostatný přístup nemůže vystihnout nemůže problematiku vystihnout.

V ČR v současnosti existuje 27 500 zjevných či skrytých a přibližně 100 000 potencionálních bezdomovců. Nejvíce lidí bez domova se nachází v hlavním městě a v krajích postižených vyšší mírou nezaměstnanosti. V bezdomovecké populaci převažují především muži české národnosti v produktivním věku, zpravidla bývají vyučení, často svobodní či rozvedení. (Prudký, 2012)

Barták upřesňuje charakteristiku na osoby v „mladším“ produktivním věku. (Barták, 2011)

Přibývá rovněž mladých lidí, zdravotně postižených, žen a objevují se i rodiny s dětmi.

Mezi lidmi bez domova převažují nezaměstnaní. 31 % nezaměstnaných bezdomovců hledá své první zaměstnání. 80 % lidí

bez domova bylo v minulosti ekonomicky aktivních, 20 % nikdy nepracovalo. Zhruba 28,5 % má příjem z pracovní činnosti, 14,2 % tvoří nepracující důchodci. (Prudký, 2012)

Většinou se jedná o osoby v ‚mladším‘ produktivním věku. 31 % klientů Naděje tvořili lidé mladší 30 let, 28 % lidé ve věkovém rozmezí 30 – 39 let, 23 % lidé ve věkovém rozmezí 40 – 49 let, 14 % lidé ve věkovém rozmezí 50 – 59 let a 4 % lidé starší 60 let. (Prudký, 2010)

Mezi lidmi bez domova převažují muži. V posledních letech ovšem přibývá žen.

Téměř polovina lidí bez domova je svobodných, 38,3 % rozvedených, více než polovina nemá žádné děti.

Ve zmíněné skupině jsou nejvíce zastoupení lidé vyučení či lidé se středoškolským vzděláním bez maturity (47,2%) a lidé se základním vzděláním (28,5%). 2,6 % disponuje vysokoškolským titulem. (Prudký, 2012)

U lidí bez domova s vysokoškolským vzděláním bývají většinou přítomny další problémy např. problém s alkoholem. (Barták, 2011)

Ve výzkumu uváděném Bartákem 42 % mužů a 46 % žen pociťovalo středně závažné bolesti nebo obtíže, psychické potíže související s úzkostí nebo depresí uvádělo 55 % žen a 43 % mužů. (Barták, 2011)

Zahraniční výzkumy prokázaly, že 70 - 95 % bezdomovců vykazuje příznaky narušeného duševního zdraví. (Štěchová, 2008)

43 % lidí bez domova v Bartákově výzkumu mělo zkušenost s vězením. (Barták, 2011)

I.1.2 Specifika bezdomovců pokud jde o vznik a navazující důsledky bezdomovectví

V bezdomovství se koncentrují vlivy způsobující krajní podobu sociálního vyloučení: chudoba, zadluženost, problémy v sociálních vztazích, nízký sociální a kulturní kapitál, nízký sociální status a sociální kompetence, závislost na státní pomoci, nezaměstnanost či nezaměstnatelnost. (Prudký, 2012)

Odborníci pracující se zmíněnou skupinou potvrzují u těchto lidí vyšší výskyt zdravotních problémů, duševních chorob a problémů s alkoholem. (Barták, 2011)

Štěchová k tomu dodává, že u mužů se jedná zejména o závislosti na návykových látkách, u žen jde především o psychózy a afektivní poruchy. (Štěchová, 2008)

Podle Nešpora existuje vzájemná souvislost mezi návykovými nemocemi a chudobou. Oba jevy se navzájem podmiňují. Chudobu lze považovat za preventivní i rizikový faktor alkoholismu. V praxi se však uplatňuje spíše druhé stanovisko. S nadužíváním alkoholu a tabáku jsou spojena sociální i zdravotní rizika např. zvýšená nemocnost, úrazovost a snížená produktivita práce. (Nešpor, Čapková, Csémy, 2010)

Barták považuje za nejvýznamnější determinantu zdravotního stavu bezdomovců samo bezdomovství. (Barták, 2011)

Podmínky, ve kterých žijí, ale i předchozí dispozice bývají příčinou špatného zdravotního stavu těchto lidí. Často nediodagnostikované psychické poruchy či choroby mohou být příčinou nebo důsledkem bezdomovectví. V důsledku obtížné životní situace mnohdy dochází k prohlubování zmíněných problémů. (Prudký, 2012)

Odborníci pracující s touto cílovou skupinou rovněž potvrzují, že mezi klienty se často vyskytují lidé z disfunkčních rodin, kteří mají zkušenost s pobytem v ústavním zařízení. (Barták, 2011)

V této souvislosti je rovněž třeba upozornit na problémy týkající se trestní politiky.

Sociální stigmatizace odsouzeného po vykonání trestu totiž redukuje příležitosti k uplatnění na trhu práce a následná dlouhodobá nezaměstnanost provázená ztrátou pracovních návyků snižuje šance na získání zaměstnání. (Ptáček, 2010)

Mezi zásadní dopady bezdomovectví patří nezbytnost přijetí životního stylu, který umožňuje bezdomovcům přežít, který však znamená další prohloubení sociální exkluze bezdomovců. Jde opět o diferencovaný proces, avšak pro tu část bezdomovců žijících na ulici (zjevných) jde o podmínku přežití, která znamená další propad. Diferenciace bezdomovců podle toho, o jaký druh bezdomovectví jde, je v této souvislosti zásadní. Má podstatný vliv jak obecně na možnosti návratu k obvyklému způsobu života, tak na postupy, dobu a předpoklad možného úspěchu v pomoci v tomto procesu.

I.1.3 Specifika bezdomovců na trhu práce

Barták upozorňuje na negativní, avšak pro zmíněnou skupinu charakteristickou skutečnost spočívající v opomíjení registrace na úřadu práce. „Téměř tři čtvrtiny bezdomovců jsou nezaměstnaní, ale pouze třetina z nich je registrována na úřadu práce.“ (Barták, 2011, s. 109)

Za charakteristickou pro uvedenou skupinu můžeme označit rovněž skutečnost, že tito lidé mnohdy pracují, aniž by se zaměstnavatelem uzavřeli řádnou pracovní smlouvu. (Barták, 2011)

Pozice těchto lidí na trhu práce většinou neposkytuje nadějně vyhlídky na dlouhodobější pracovní uplatnění. Z výzkumů vyplývá, že „více než polovina nezaměstnaných bezdomovců čelí dlouhodobé nezaměstnanosti.“ (Barták, 2011, s. 89)

Dlouhodobá nezaměstnanost postihuje zejména ty skupiny lidí, u kterých dochází ke kumulaci faktorů představujících znevýhodnění na trhu práce. Přetrvávání nezaměstnanosti přitom snižuje motivaci k hledání práce a redukuje reálné šance na nové pracovní uplatnění.

Zcela zásadní význam má **rozlišování a respektování rozdílu mezi zaměstnáním a prací.**

Mareš rozlišuje mezi prací a zaměstnáním. Zaměstnáním rozumí práci na smluvním základě, za kterou zaměstnanci náleží odměna. Nezaměstnanost tedy nepojímá jako protiklad práce, nýbrž zaměstnanosti. „Nejde tedy o to ‚nemít práci‘, ale o to ‚nemít placené zaměstnání‘ a tedy ani ‚nemít příjem ze zaměstnání‘.“ (Mareš, 1998, s. 16)

Podle Jahodové a Warra lze rozlišit tři kategorie práce:

1. „práce v podmínkách zaměstnání“
2. „jiné činnosti s ekonomickým cílem (např. stínová ekonomika)“
3. „práce, která slouží jiným neekonomickým cílům (např. hobby, domácí práce)“

Z toho vyplývá, že nezaměstnanému člověku nechybí práce, ale placené zaměstnání. (Schraggeová, 2011, s. 10)

Nezaměstnaný není mimo trh práce, nýbrž na něm momentálně nenachází uplatnění. (Mareš, 2002)

Holman považuje aktivní hledání práce za nezbytný znak nezaměstnaného. (Holman, 2005, s. 292)

Také Krebs definuje nezaměstnaného jako aktivně práci hledajícího a registrovaného úřadem práce. (Krebs, 2005, s. 287)

Mareš charakterizuje nezaměstnaného jako osobu práci hledající a zároveň práce schopnou, přesto momentálně bez zaměstnání.

Schopnost práce posuzuje z hlediska věku, zdravotního stavu a osobní situace. Společnost od nezaměstnaného očekává, že se bude snažit získat a udržet si nové zaměstnání. Tato očekávání se odrážejí v opatřeních státu upravujících pomoc poskytovanou nezaměstnaným lidem. Se statusem nezaměstnaného jsou spojena práva i povinnosti. (Mareš, 2002)

Obecná charakteristika skupin obyvatelstva ohrožených nezaměstnaností přispívá k pochopení významu nezaměstnanosti i místu bezdomovectví a jeho zdrojů mezi nimi.

Mezi faktory, které mají vliv na vznik a trvání nezaměstnanosti, bývají uváděny zejména věk, vzdělání, zdravotní stav, pohlaví, příslušnost k sociální skupině či etniku nebo osobní či sociální problémy.

Nejčastěji bývají nezaměstnaností postiženy starší nebo naopak mladší věkové skupiny, lidé s nízkým kulturním kapitálem, zdravotně postižení, ženy, obyvatelé ze zaostávajících oblastí, příslušníci etnických skupin či migranti, problémoví jedinci (např. lidé s kriminální minulostí). Barták v této souvislosti upozorňuje na skutečnost, že nepříznivé faktory se mohou kumulovat. (Barták, 2011) (Vágnerová, 2004) (Buchtová, 2001) (Sirovátka, 1995)

Rizikové skupiny ohledně vzniku nezaměstnanosti bývají zároveň více ohroženy jejím delším trváním i jejím opakováním. (Mareš, 1998)

Mladí lidé jsou na trhu práce handicapováni nedostatkem zkušeností, pracovních návyků, ale také pracovních kontaktů. Buchtová v této souvislosti upozorňuje, že: „pokud si tito mladí lidé ve správném čase neosvojí potřebné pracovní návyky, nebudou schopni pracovat ani v dospělosti a nuda je pak povede k sociálně patologickému chování, k vyřazování ze společnosti.“ (Buchtová, 2001, s. 103)

Na stejný problém upozorňuje také Vágnerová nebo Matoušek.

Podle Vágnerové hrozí nebezpečí, že si mladí nezaměstnaní lidé zvyknou na zahálčivý způsob života nebo zavrhnou společností uznávané normy a hodnoty. (Vágnerová, 2004)

Podle Matouška lidé, kteří si nestihli vytvořit pracovní návyky, mohou zvolit jako snazší způsob získávání obživy kriminální činnost. (Matoušek, 2005)

S věkem se šance na uplatnění člověka na trhu práce snižují. Hora upozorňuje na skutečnost, že: „věk pracovníka začíná být v některých případech pro zaměstnavatele problémem již po čtyřicátém roce věku.“ (Hora, 2008, s. 286)

Starší lidé bývají na trhu práce diskriminováni z důvodu předpokládané snížené výkonnosti, adaptability, flexibility a předpokládaných deficitů v aktuálně upřednostňovaných schopnostech a dovednostech. (Matoušek, 2005)

Buchtová dává do souvislosti ztrátu zaměstnání resp. nezaměstnanost, vyšší věk a celkovou úroveň životní spokojenosti. Upozorňuje, že pokud chybí orientace na budoucnost, může vést ztráta zaměstnání k celkové životní rezignaci. (Buchtová, 2013)

Ženská pracovní síla je zaměstnavateli méně žádaná z důvodu omezení pro uplatnění na trhu práce vyplývající z angažování se v péči o rodinu. V této souvislosti bývá rovněž často diskutován problém neúplných rodin ohrožených nezaměstnaností a chudobou. (Buchtová, 2013)

Podle Vágnerové dlouhodobá nezaměstnanost ohrožuje především ženy s nedostatečnou kvalifikací. (Vágnerová, 2004)

Zdravotně postižení nebo nemocní tvoří znevýhodněnou skupinu na trhu práce především z důvodu stále se zvyšujících požadavků na výkonnost a produktivitu pracovní síly. (Buchtová, 2013)

Podle Buchtové se jedná o podstatnou část nezaměstnaných, kteří patří mezi *osoby s nižším vzděláním a obecně nižší kvalifikací*. Do této skupiny zařazuje především osoby „obtížně vzdělávacelné, často s nevhodnými předpoklady a s malým zájmem o zaměstnání“, ale také osoby s deviantním chováním „alkoholiky, recidivisty, lidi propuštěné z nápravných zařízení a další lidi sociálně nepřizpůsobivé“.

(Buchtová, 2013, s. 90)

Postavení těchto osob na trhu práce zhoršuje skutečnost, že zde dochází k substituci nekvalifikovaných pracovníků technologiemi či pracovníky kvalifikovanými. (Mareš, 2002)

Vlivem kumulace negativních zkušeností a používání nevhodných obranných mechanismů a strategií může u těchto lidí docházet ke zvyšování celkové zátěže, to může negativně ovlivnit zvládání náročné životní situace. (Vágnerová, 2004)

Osobnostní patologie působí problémy nejen v oblasti zaměstnání, ale také při zvládání náročných životních situací, například zátěže způsobené jeho ztrátou. Osobnostní patologie bývají spojené s problémovým chováním a nerespektováním hodnot a norem uznávaných ve společnosti. (Vágnerová, 2004)

Přináležitost k nejnižším sociálním vrstvám je významným předpokladem pro „vstup“ do nezaměstnanosti. (I pro bezdomovectví.) Do této skupiny ohrožené nezaměstnaností zahrnuje Vágnerová především příslušníky nejnižší sociální vrstvy, menšiny a přistěhovalce. (Vágnerová, 2004)

I.1.4 Rizika spojená s nezaměstnaností

Přetrvávající nezaměstnanost negativně ovlivňuje zejména **životní úroveň, mezilidské vztahy či zdravotní stav**. V důsledku toho může vést k chudobě, sociální exkluzi, sociální izolaci, poškození zdraví a

nárůstu sociálně patologických jevů ve společnosti. (Mareš, 2002)
(Krebs, 2005) (Buchtová, 2013)

Práce v zaměstnání a s ní spojený příjem umožňuje člověku *podílet se na spotřebě a participovat na životě ve společnosti*. Schopnost či neschopnost podílet se na spotřebě může vyvolávat pocit bezpečí, nebo být naopak spojena s absolutní či relativní deprivací. (Mareš, 2002)

Relativní chudoba je dána průměrnou životní úrovní ve společnosti a je spojena s psychickým strádáním. Absolutní chudoba je dána prostředky nutnými pro přežití a je spojena s existenčním ohrožením. (Krebs, 2005)

Míra deprivace může být ovlivněna sociálním prostředím, ve kterém nezaměstnaný žije. V prostředí s vysokým výskytem nezaměstnanosti bývá míra deprivace obvykle nižší. (Mareš, Vyhlídal, Sirovátka, 2002)

Podle Nakonečného život v materiální deprivaci může změnit vztah člověka k práci. Práce se v takovém případě stává pouhým nástrojem k boji s materiální deprivací a ničím více. (Nakonečný, 1992)

Nezaměstnanost a stres s ní spojený může být příčinou nebo důsledkem *zdravotních problémů*. (Mareš, 2002)

Na zdravotní stav nezaměstnaného může působit přímo nebo nepřímo prostřednictvím změny životního stylu. (Buchtová, 2013)

Jejím vlivem může docházet k poškození nebo zhoršení psychického i fyzického zdraví. (Barták, 2011)

Přetrvávající nezaměstnanost bývá spojována s *vyšším výskytem sociálně patologických jevů* ve společnosti. Jedná se především o závislosti, fyzické a psychické potíže a poruchy, dezorganizaci života jednotlivce, krizi rodiny, rozklad občanské společnosti, kriminalitu, odcizení se od hodnot a vzorců života hlavního proudu společnosti,

růst násilného chování a jeho vybití zejména uvnitř komunit chudých nezaměstnaných. (Mareš, 2002) (Buchtová, 2013)

Práce v zaměstnání poskytuje příležitost k navazování nových vztahů a participaci na životě ve společnosti. V důsledku ztráty zaměstnání člověk o tuto příležitost přichází. (Mareš, 2002) *Vylučuje se z obvyklých sociálních vztahů.*

V nezaměstnanosti může docházet k redukci sociálních kontaktů, která může být zapříčiněna situací, reakcemi okolí či nezaměstnaného člověka. (Hora, 2008)

Redukce sociálních kontaktů může vést ke ztrátě sociálních vztahů a vyústit v sociální izolaci. Sociální izolace následně snižuje šance k návratu nezaměstnaného na pracovní trh, přičemž s prodlužováním nezaměstnanosti většinou dochází rovněž k prohlubování sociální izolace.

Riziko sociální izolace a sociálního vyloučení se jeví jako nejvýznamnější právě u osamělých nezaměstnaných. (Hora, 2008)

Nezaměstnanost může *narušit rodinné vztahy* a zapříčinit rozpad rodiny. Zmíněná skutečnost se jeví významná zejména proto, že rodina může v obtížné životní situaci nezaměstnanému poskytnout materiální i nemateriální podporu nebo pomoc při hledání zaměstnání. Poskytnutí pomoci bývá limitováno skutečností, že nezaměstnanost má tendenci se koncentrovat v rámci sociální skupiny. „Vysoká koncentrace nezaměstnanosti v jejich širších rodinách je charakteristická právě pro ty osoby, které jsou samy vystaveny nejvyššímu riziku nezaměstnanosti.“ (Mareš, 2002, s. 16)

Roli rodiny mohou substituovat pevné sociální sítě. Sociální sítě marginalizovaných nezaměstnaných bývají ovšem oslabené. Marginalizovaní v Sirovátkově výzkumu spoléhali především na pomoc rodiny. V nejobtížnější situaci se nacházeli osamělí nezaměstnaní. (Sirovátka, 1995)

Hora nabízí hypotézu, že: „s postupným odcizováním lidí mimo nejužší sociální sítě dochází také k menšímu společenskému tlaku na nezaměstnané, respektive že i kdyby takový tlak existoval, nemůže výrazně přispět ke změně chování těchto lidí nebo dokonce zvýšit šanci na jejich zaměstnání.“ (Hora, 2008, s. 165)

Z výše uvedeného lze vyvodit závěr, že rodina může mít významný pozitivní vliv na nezaměstnaného i situaci, ve které se nachází. Kontrolou či poskytnutím pomoci může podpořit jeho aktivitu při hledání zaměstnání a zvýšit tak jeho šance na pracovní uplatnění. Lidé s narušenými vztahy či bez rodinných vazeb ztrácejí možnost zmíněných pozitivních aspektů využít.

Sirovátka ve svých výzkumech nezaměstnanosti věnuje pozornost také *vlivu prostředí*. Anonymní prostředí se mu jeví jako rizikovější v souvislosti s poskytováním podpory a pomoci, rovněž vytváří menší sociální tlak a slabší kontrolu nad chováním nezaměstnaných. (Sirovátka, 1995)

V této souvislosti Barták upozorňuje na důležitou skutečnost, a sice že lidé bez domova se koncentrují v hlavním městě. Důvodem bývá jejich přesvědčení o lepších ekonomických vyhlídkách. (Barták, 2011)

Z výše uvedeného plyne, že prostředí může působit jako prvek podpory i kontroly nezaměstnaných, zároveň lze však konstatovat, že anonymní prostředí nevytváří potřebnou podporu ani kontrolu.

I.2 Trh práce

I.2.1 Pojetí a druhy trhu práce

Trh práce je místem, kde se střetává poptávka po práci tvořená zaměstnavateli s nabídkou práce tvořenou zaměstnanci a určuje se cena práce, tj. mzda. Aktéři na trhu práce uplatňují své specifické

strategie. Výše mzdy se odvíjí od hodnoty lidského kapitálu.
(Mezihorák, 2006)

Trh práce má mnohá specifika. Jedním z nich je skutečnost, „že práce je funkcí pracovní síly a je tudíž úzce svázána s osobností člověka.“
(Krebs, 2005, s. 284) Konkrétní pracovník nemůže vykonávat jakoukoli práci, ale je k určitým činnostem předurčen například svými zkušenostmi, znalostmi, schopnostmi. Možnost zlepšit své vyhlídky v pracovní oblasti je však limitována. (Mezihorák, 2006)

Podle Krebse „trh práce svým fungováním inklinuje k nerovnováze a k nezaměstnanosti se všemi jejími negativními ekonomickými a sociálními důsledky“. (Krebs, 2005, s. 305)

Trh práce je segmentován, respektive existuje značné množství trhů práce. Lze rozlišovat například mezi **trhem primárním a sekundárním, či formálním a neformálním**. (Mareš, 2002)

Primární trh práce poskytuje lepší pracovní příležitosti, stabilnější pracovní místa a větší ochranu před nezaměstnaností. Zaměstnancům nabízí lepší pracovní podmínky, vyšší odměny a větší možnosti profesionálního rozvoje a kariérního postupu.

Sekundární trh práce poskytuje horší pracovní příležitosti, méně stabilní pracovní místa a menší ochranu před nezaměstnaností. Zaměstnancům nabízí horší pracovní podmínky, nižší odměny a menší či žádné možnosti profesionálního rozvoje nebo kariérního postupu.
(Mareš, 2002) (Mezihorák, 2006) (Dudová, 2008)

Ze zmíněných skutečností lze vyvodit závěr, že primární trh práce poskytuje pracovníkům možnosti, které jim pomohou posílit vlastní pozici na tomto trhu. Tuto možnost pracovníci na sekundárním trhu práce nemají, protože tento trh jim takovou možnost neposkytuje.

Přechod ze sekundárního trhu na primární je obtížný, podle Mezihoráka pro většinu lidí prakticky nemožný. Tomuto přechodu brání především nedostatečná kvalifikace. Pracovníkům, kteří se

uplatňují na sekundárním trhu práce, neumožňuje tento trh, aby si svoji kvalifikaci zvýšili. Jiní autoři však považují za rozhodujícího činitele spíše nespolehlivost v práci. (Mareš, 2002) (Mezihorák, 2006)

Na sekundárním trhu podle Mareše nacházejí uplatnění především lidé, kteří jsou nějakým způsobem na trhu práce znevýhodněni nebo bývají diskriminováni. Jako příklad uvádí následující skupiny: „ženy, mladí nebo naopak staří lidé, osoby tělesně handicapované, nekvalifikované a málo vzdělané a příslušníci etnických minorit“.

(Mareš, 2002, s. 60)

Současný trh práce preferuje mladší a vzdělané pracovní síly. Klade důraz na flexibilitu a adaptabilitu. Ze zmíněných důvodů dochází k odsouvání určitých skupin pracovníků na okraj zájmu zaměstnavatelů. (Mareš, 2002)

Mareš také upozorňuje na skutečnost, že na sekundárním trhu práce dochází k velké konkurenci mezi pracovníky především kvůli přílivu levné pracovní síly ze zahraničí. V důsledku tlaku na mzdy se ustavila demotivovaná skupina nezaměstnaných, kteří rezignovali na práci za nízké odměny. Většinou se jedná o příslušníky nižší společenské třídy, vlastníky malého lidského kapitálu. (Mareš, Vyhlídal, Sirovátka, 2002)

Formální trh práce poskytuje oficiální pracovní příležitosti a podléhá kontrole a regulaci společenských institucí.

Neformální trh práce poskytuje neoficiální pracovní příležitosti a nepodléhá kontrole a regulaci společenských institucí.

Oba trhy jsou propojeny a dá se říci, že kdo má lepší postavení na formálním trhu práce, tomu se nabízejí lepší možnosti i na trhu neformálním. (Mezihorák, 2006)

I.2.2 Marginalizace na trhu práce

Marginalizace znamená znevýhodnění určitých sociálních skupin na trhu práce. (Mareš, 2002)

Podle Esping-Andersena vedla částečná deregulace pracovních trhů k posílení ochrany privilegovaných skupin pracovníků a oslabení ochrany znevýhodněných skupin. Důsledkem vytlačení těchto pracovníků na sekundární trh práce nebo přímo mimo trh může být marginalizace. (Dudová, 2008)

Podle Sirovátky je způsob segmentace trhu určen sociálně a kulturně. Marginální pracovní síla je vymezena z hlediska jejích možností a schopností, tím jsou dány i příčiny jejího selhávání na trhu práce. Sociálně vytvářené bariéry podle Sirovátky brání určitým skupinám pracovníků získat pro ně žádoucí pozice na trhu práce. (Sirovátka, 1997)

Sirovátka se v této souvislosti zmiňuje o sociálně marginalizovaných, mezi které rovněž řadí osamělé či izolované jedince, ale také členy sítí, které nabízejí jen okrajové příležitosti. Tito lidé nemohou s pomocí svých sociálních sítí získat vyhovující zaměstnání. Dobré sociální sítě mohou přitom podle Sirovátky pomoci překonat i kumulované handicapy nebo omezení diskriminujícího trhu práce. (Sirovátka, 1997)

Za specifickou Sirovátka považuje situaci lidí bez domova. Většinou se jedná o lidi bez rodinného zázemí, sociálně méně adaptované, s nízkou úrovní lidského kapitálu. Ještě okrajovější existence se vyznačují minimálním lidským kapitálem a závislostí na neformálních příjmech. (Sirovátka, 1995, s. 60)

Podle Mareše může v procesu marginalizace sehrát svou roli vedle diskriminace a nedostatku lidského kapitálu také vlastní rozhodnutí, kdy se člověk odmítá svou účastí podílet na trhu práce. (Mareš, 2002)

Marginalizace spojená s chudobou a nezaměstnaností může vést k sociální exkluzi.

„Do sociální exkluze je zahrnováno ekonomické, sociální, politické, kulturní i psychologické vyloučení, vyloučení z bezpečí a vystavení vyšším rizikům, vyloučení z mobility a také symbolická exkluze (stigmatizace).“ (Dudová, 2008, s. 24)

Ve shodě s Marešem konstatuje také Dudová, že marginalizovaní mají často zkušenosti s dlouhodobou nebo opakovanou nezaměstnaností a pohybují se převážně na sekundárním trhu práce. (Dudová, 2008) (Mareš, 1994) Riziko marginalizace na trhu práce a sociální exkluze se zvyšuje s kumulací faktorů představujících znevýhodnění. (Dudová, 2008, s. 25)

Marginalizované skupiny populace jsou vystavovány **diskriminaci**. „Diskriminaci je možné chápat zároveň jako příčinu i jako důsledek sociálního vyloučení.“ (Dudová, 2008, s. 26)

Podle Sirovátky: „se diskriminace opírá o stigmatizaci“, přičemž stigmatizací dominantní skupina přiřazuje ‚nerovnost‘ a ‚podřízenost‘ charakteristikám cizí skupiny, čímž si brání svou privilegovanou pozici. (Sirovátka, 1997, s. 39) Stigmatizované diskriminované skupiny jsou tak odsouvány do nevýhodných pozic a zaměstnání bez šance na změnu.

Podle Van den Berga a Van der Veera zaměstnavatelé zvažují předpokládané náklady na výcvik, adaptabilitu, absenci, kontinuitu zaměstnání, produktivnost. S ohledem na všechny tyto aspekty může docházet k diskriminaci různých skupin pracovníků. Obecným problémem je nedostatek kvalifikace a kumulace jednotlivých zvažovaných hledisek.

Mezi marginální skupiny na trhu práce ohrožené diskriminací Sirovátka zařazuje především: „ženy s malými dětmi, lidi zdravotně postižené, velmi mladé nekvalifikované lidi či naopak starší lidi, lidi

dříve trestané či závislé na alkoholu a „sociálně nepřizpůsobivé“, k nimž jsou pro svou kulturní odlišnost u nás přiřazováni i Romové.“ (Sirovátka, 1997, s. 92)

Předpokládané náklady na pracovní sílu zaměstnavatelé porovnávají s produktivitou, respektive výnosem a v důsledku obav ze snížení svých zisků odsouvají tyto kategorie pracovníků na okraj svého zájmu. V důsledku této okrajovosti je marginálním pracovníkům mnohdy nabízena práce za podstatně horších podmínek.

Mareš se zmiňuje o tzv. „teorii fronty“, podle které je přínos pracovníka odhadován podle lidského kapitálu. I při nízkých požadavcích vyplývajících z práce je odhadována předpokládaná nespolehlivost, nepřizpůsobivost či neloajalita a dochází tak k marginalizaci určitých skupin lidí. (Mareš, Vyhlídal, Sirovátka, 2002)

Podle Sirovátky: „instituce pracovního trhu většinou sdílejí koncept marginální pracovní síly definovaný zaměstnavateli.“ (Sirovátka, 1997, s. 93) V důsledku toho jsou marginálním skupinám nabízena ostatními skupinami odmítaná místa s nevýhodnými podmínkami. Přijetí okrajové pozice se může odrážet v uplatňovaných strategiích a v očekávání. (Sirovátka, 1997)

Dudová ve své práci upozorňuje na skutečnost, že všechny skupiny marginalizované na trhu práce se setkávají s diskriminací. (Dudová, 2008)

Životní perspektiva marginalizovaných skupin obyvatel je velmi zúžená. Nabízí se otázka, zda tito nezaměstnaní mají k dispozici strategie, které by jim pomohly vymanit se z marginální pozice na trhu práce. Mnohdy jsou jim dostupná pouze neperspektivní zaměstnání. Pokud z důvodu nouze takové zaměstnání přijmou, mohou mít problémy v něm setrvat kvůli špatným pracovním podmínkám. Vytváření pracovních míst s nízkou kvalitou práce podle některých autorů nemůže napomoci sociální integraci nezaměstnaných. Takoví

nezaměstnaní zůstávají ohroženi opakovanou nezaměstnaností. (Hora, 2008)

Podle Mareše si marginalizovaní na základě své situace mohou volit strategie směřující na formální pracovní trh, ale i mimo něj. (Mareš, 2002)

Dudová rozděluje marginalizované osoby do tří kategorií. První skupina osob přijímá nevýhodné postavení na trhu práce a zaměstnání s nevyhovujícími podmínkami. Druhá skupina volí odchod z formálního pracovního trhu na trh neformální. Jedná se však o nejistou práci spojenou s nepravidelným příjmem, která nebývá zajištěna pracovní smlouvou. Třetí skupina zůstává mimo pracovní trh a příjmy na zajištění životních potřeb získává ze sociálních dávek. Tato strategie může však zvyšovat riziko sociální exkluze. (Dudová, 2008)

I.2.3 Strategie nezaměstnaných při hledání zaměstnání

Sirovátka nebo Hora ve svých studiích uvádějí mezi nejběžnějšími způsoby hledání zaměstnání využívání inzerce a sociálních sítí či kontakt s úřadem práce a přímý kontakt s potencionálními zaměstnavateli. (Sirovátka, 1995) (Hora, 2008)

Hora rozděluje strategie hledání zaměstnání na formálním trhu na „formální“ a „neformální“. Formální strategie spočívají ve využívání komerčních a veřejných zprostředkovatelů. Neformální strategie spočívají ve využití osobních kontaktů či přímého kontaktu se zaměstnavatelem. (Hora, 2008)

Proces hledání zaměstnání lze rozdělit na části:

1. „získání informace o existenci pracovního místa (z inzerátu, přes známé)“

2. „první kontakt se zaměstnavatelem za účelem zjištění informací o možnosti pracovat (osobní setkání, telefonicky)“

3. „fázi ucházení se o zaměstnání (pohovory, konkurzy)“

(Hora, 2008, s. 253)

K často využívaným způsobům patří hledání pracovních míst prostřednictvím inzerátů. Výhodu mají nezaměstnaní, kteří mohou využít internet. Zde se nabízí otázka dostupnosti těchto prostředků pro určité skupiny nezaměstnaných. Mezi jeden z dalších způsobů hledání nového pracovního uplatnění patří zprostředkování zaměstnání. Hora zmiňuje formální a neformální způsob zprostředkování. Formální zprostředkování obstarávají agentury a úřady práce, neformální zprostředkování zajišťují sociální sítě nezaměstnaného. (Hora, 2008)

Hora ve svém výzkumu zjistil, že očekávání vůči úřadu práce se v důsledku špatných zkušeností nezaměstnaných s postupem času snižují. Kritika se týkala především postupu úřadu či přístupu kontaktních pracovníků. Nespokojenost s nabídkami poskytnutými úřadem práce se může týkat jak rozsahu tak kvality. Některým lidem může činit problémy kontakt s úřady. (Hora, 2008)

Rozporné vnímání úřadu práce může vyplývat z jeho dvojího postavení jako instituce pomoci či represe. Hora dále upozorňuje na jistou rezignaci kontaktních pracovníků při uplatňování skupin marginalizovaných na trhu práce. „Sirovátka to vysvětluje tím, že instituce pracovního trhu většinou sdílejí koncept marginální pracovní síly definovaný zaměstnavateli, když určité kategorie pracovníků vnímají jako „druhořadé“ a podle toho k nim také přistupují. Nabízejí jim málo placená a jinými kategoriemi odmítaná pracovní místa. Naproti tomu zvláštní strategie pomoci těmto kategoriím nejsou uplatňovány příliš často.“ (Hora, 2008, s. 272)

Slabší pomoc při hledání zaměstnání poskytovaná státními institucemi může být substituována personálními agenturami nebo sociálními sítěmi nezaměstnaného. (Hora, 2008)

Význam registrace na úřadu práce však spočívá také v poskytování podpory v nezaměstnanosti a v placení povinného zdravotního pojištění. Tuto povinnost plní za nezaměstnané po dobu jejich vedení v evidenci uchazečů o zaměstnání stát.

Alternativu služeb poskytovaných úřadem práce představují služby personálních agentur. Nabízí se však otázka, zda se jedná o reálnou alternativu i pro marginalizované na trhu práce. (Hora, 2008)

Problémy jsou spojeny i s podobou *zákonné úpravy možností hledání zaměstnání*. O zprostředkování vhodného zaměstnání je třeba osobně požádat krajskou pobočku úřadu práce, v jejímž územním obvodu má žadatel bydliště. Nezaměstnaný je poté povinen plnit své povinnosti uchazeče o zaměstnání na kontaktním pracovišti krajské pobočky úřadu práce, které požádal o zprostředkování zaměstnání.

Podle § 28, odst. 1) Zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti ve znění pozdějších předpisů „uchazeč o zaměstnání může požádat příslušnou krajskou pobočku úřadu práce (§ 24) o zprostředkování zaměstnání krajskou pobočkou úřadu práce, v jejímž územním obvodu se z vážných důvodů skutečně zdržuje. Dohodnou-li se krajské pobočky úřadu práce do 10 kalendářních dnů ode dne podání žádosti, zprostředkovává jeho zaměstnání a vykonává další práva a povinnosti vyplývající z tohoto zákona krajská pobočka úřadu práce, v jejímž územním obvodu se uchazeč o zaměstnání skutečně zdržuje. Jestliže se krajské pobočky úřadu práce nedohodnou, generální ředitelství úřadu práce určí, která krajská pobočka úřadu práce bude zprostředkovávat zaměstnání a vykonávat další práva a povinnosti podle tohoto zákona.“

Pro zařazení nezaměstnaného do evidence uchazečů o zaměstnání a pro poskytování podpory v nezaměstnanosti a určení její výše mají

některé důvody či způsoby ukončení pracovního poměru rozhodující význam.

Podle § 25, odst. 8, pís. b) Zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti ve znění pozdějších předpisů „je překážkou pro zařazení a vedení v evidenci uchazečů o zaměstnání, pokud zaměstnavatel s fyzickou osobou ukončí vhodné zaměstnání (§ 20) zprostředkované krajskou pobočkou úřadu práce z důvodu porušení povinností vyplývajících z právních předpisů vztahujících se k jí vykonávané práci zvláště hrubým způsobem.“

Takovým důvodem může být rovněž požití alkoholického nápoje či jiné návykové látky na pracovišti nebo v pracovní době.

Podle § 106, odst. 4, pís. e) Zákoníku práce ve znění pozdějších předpisů „je zaměstnanec povinen nepožívat alkoholické nápoje a nezneužívat jiné návykové látky na pracovištích zaměstnavatele a v pracovní době i mimo tato pracoviště, nevstupovat pod jejich vlivem na pracoviště zaměstnavatele a nekouřit na pracovištích a v jiných prostorách, kde jsou účinkům kouření vystaveni také nekuřáci. Zákaz požívání alkoholických nápojů se nevztahuje na zaměstnance, kteří pracují v nepříznivých mikroklimatických podmínkách, pokud požívají pivo se sníženým obsahem alkoholu a na zaměstnance, u nichž požívání těchto nápojů je součástí plnění pracovních úkolů nebo je s plněním těchto úkolů obvykle spojeno.“

Ve zmíněném případě uchazeč o zaměstnání ztrácí rovněž nárok na podporu v nezaměstnanosti.

Podmínky pro hledání zaměstnání jsou úzce spojeny s *podobou a rozsahem sociálních sítí uchazečů*. Sirovátka rozlišuje tři druhy sociálních sítí a sice rodinné, profesní a zájmové. Sociální sítě mohou zahrnovat bývalé spolupracovníky, přátele, příbuzné. (Sirovátka, 1995)

Podle Hory je oblast sociálních vztahů důležitá z hlediska sociální kontroly a podpory. Podpora poskytovaná prostřednictvím sociálních sítí může být materiální či psychická nebo může spočívat v pomoci při hledání zaměstnání. (Hora, 2008)

Mnozí autoři upozorňují na souvislost marginálního postavení na trhu práce s nedostatkem sociálních kontaktů. „Sociální sítě ovlivňují nejen to, zda člověk dostane práci, ale i to, jakou práci dostane.“ (Mareš, 2002, s. 83) Problém při hledání zaměstnání tedy mohou představovat jednak omezené sociální sítě a jednak nedostatek těch správných kontaktů. (Hora, 2008, s. 279)

Samotné **postupy hledání zaměstnání** jsou nezbytnou podmínkou a často i zábranou v získávání zaměstnání.

Přímý kontakt umožní oběma stranám vytvořit si první dojem a doplnit potřebné informace. Rozhodování o přijetí uchazeče mohou ovlivnit faktory jako věk, zdravotní stav, vzhled, vystupování, etnický původ, minulost a evidence na úřadu práce i povaha nezaměstnaného.

S vyšším věkem bývá spojována nižší výkonnost a nedostatky v preferovaných schopnostech a dovednostech. Při posuzování zdravotního stavu bývá rozhodující samotná existence handicapu nikoliv jeho důsledky. U faktorů vzhledu a vystupování se uplatňují „haló efekty“. Schopnost adekvátně komunikovat je posuzována již při prvním kontaktu. Dlouhodobá nezaměstnanost bývá spojována s negativními charakteristikami uchazečů. Ve snaze o minimalizaci nákladů spoléhají zaměstnavatelé při výběru pracovníků na obecně přijímané stereotypní názory, které mohou být zatíženy předsudky. (Hora, 2008)

Hora upozorňuje, že: „výrazným problémem marginalizovaných dlouhodobě nezaměstnaných je odmítání těchto uchazečů zaměstnavateli již při prvním kontaktu, případně opakované odmítání ve výběrových řízeních.“ (Hora, 2008, s. 304)

Příležitostná práce a práce v šedé ekonomice jsou pro sociálně exkludované nezaměstnané (včetně bezdomovců) často jedinou možností práce.

Fassmann ve své studii uvádí následující definici práce na černo: „Nehlášená práce představuje jakékoli placené činnosti, které jsou zákonné, pokud jde o jejich povahu, ale které nejsou ohlášeny veřejným úřadům při vzetí v úvahu odlišnosti v regulačních systémech členských států.“ (Fassmann, 2006, s. 6.)

Z pohledu pracovníků vykonávajících neformální práci lze mezi tyto činnosti zahrnout:

„neformální dvojí zaměstnání, neformální výdělečnou činnost migrujících pracovníků, neformální příležitostné nebo dočasné práce, domácí práce a práce na částečný úvazek, tradiční /inovativní/ mix práce na černo v malých a rodinných organizačních jednotkách“.
(Fassmann, 2006, s. 8)

Podle některých zahraničních autorů se většinou jedná o nejistou, nepravidelnou a nekvalifikovanou činnost vůči zaměstnání na formálním trhu práce neplnohodnotnou.

Hora zmiňuje čtyři skupiny faktorů vedoucích k účasti v šedé ekonomice a sice faktor marginalizace, faktor nastavení systému sociální ochrany, faktor trhu práce, faktor motivace.

Důvody angažování se nezaměstnaných v rámci šedé ekonomiky mohou spočívat především v nedostatečné sociální podpoře či nedosažení na sociální podporu a pomoc, vlastních morálních pravidlech či v praktikách zaměstnavatelů. (Hora, 2008)

Sirovátka považuje účast v šedé ekonomice za důsledek marginalizace určitých skupin osob na trhu práce a výraz jejich snahy o začlenění se do společnosti. Neformální trh skýtá výhodu spočívající v absenci omezení či diskriminujících faktorů bránících vstupu na trh formální.
(Sirovátka, 1995)

Podle Fassmanna na neformální trh práce otevírají cestu především: kvalifikace, profesní zkušenosti, sítě známostí a 'umění si poradit'. S ohledem na zmíněné charakteristiky konstatuje, že vyřazení z oficiálního trhu zároveň redukuje příležitosti k uplatnění na trhu neoficiálním. (Fassmann, 2006) Sirovátka k tomu dodává, že dlouhodobě nezaměstnaní zaujímají na neformálním trhu práce stejně okrajovou pozici jako na trhu formálním. (Sirovátka, 1995)

Nezaměstnaný se podle Fassmanna na neoficiálním trhu práce ocitá ve značně nevýhodném postavení ohledně pracovních podmínek. Z neformální práce vyplývají mnohé negativní skutečnosti. Jedná se například o absenci pojištění a právní ochrany poskytované pracovními právními předpisy. (Fassmann, 2006)

Neoficiální pracovní aktivita nezaměstnaného může být rovněž důvodem pro jeho vyřazení z evidence uchazečů o zaměstnání vedené úřadem práce se všemi negativními důsledky z této skutečnosti pro něho vyplývajícími.

Podle § 30, odst. 1, pís. e) Zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti ve znění pozdějších předpisů „uchazeče o zaměstnání krajská pobočka úřadu práce z evidence uchazečů o zaměstnání rozhodnutím vyřadí, jestliže uchazeč o zaměstnání vykonává nelegální práci.“

„Skutečnost, že se nezaměstnaní zapojují do neformálních aktivit v šedé ekonomice, jim zabraňuje se efektivně ucházet o zaměstnání na formálním trhu práce, tím se snižuje jejich šance zlepšit z dlouhodobého hlediska své postavení na trhu.“ (Hora, 2008, s. 332)

Někteří nezaměstnaní přecházejí z šedé ekonomiky k lukrativnějším nelegálním aktivitám. V tomto případě se většinou jedná o nezaměstnané, kteří nejsou evidováni na úřadu práce. Také v tomto případě mohou sehrávat významnou roli sociální sítě a kontakty. (Hora, 2008)

I.2.4 Předchozí pracovní kariéra a vnímané příčiny nezaměstnanosti

Příčiny nezaměstnanosti lze pojímat jako okolnosti, které k nezaměstnanosti vedly a brání dalšímu uplatnění nezaměstnaného. Hora rozlišuje mezi „náhlou ztrátou zaměstnání následovanou trvalou nezaměstnaností, střídáním méně stabilních zaměstnání, případně sestupnou kariéru“. (Hora, 2008, s. 67)

Náhlá nezaměstnanost je typická pro zaměstnance s pracovní kariérou odehrávající se v rámci jednoho zaměstnavatele či odvětví. Hlavním problémem těchto nezaměstnaných je minimální zkušenost s nezaměstnaností a nepřipravenost na střídání zaměstnání.

Granovetter v této souvislosti poukazuje na skutečnost, že: „lidé, kteří delší dobu pracují na jednom místě, ztrácejí možnost navázat dostatečný počet osobních kontaktů a ztrácejí přehled o dalších možnostech zaměstnání.“ (Hora, 2008, s.69)

Fragmentalizovaná či sestupná kariéra. Pracovní kariéra sestává z většího počtu různých dočasných zaměstnání střídaných různě dlouhými obdobími nezaměstnanosti. Ohrožuje především pracovníky disponující menším kulturním kapitálem uplatňující se na sekundárním trhu práce. (Hora, 2008, s. 70 - 71)

Dobrovolný či vynucený odchod z předchozího zaměstnání. Důvody k ukončení pracovního poměru mohou být různé. Podle toho můžeme rozlišovat mezi dobrovolným a nedobrovolným opuštěním zaměstnání. Dobrovolně lze opustit zaměstnání z důvodů osobních nebo souvisejících se zaměstnáním. Kvůli sporům může dojít k ukončení pracovního poměru ze strany zaměstnance nebo zaměstnavatele. (Hora, 2008)

Význam pracovní historie a důvodů předchozího propuštění ze zaměstnání. Podle Hory má na postavení nezaměstnaných vliv především nedávná pracovní historie a zkušenost s nezaměstnaností. V této souvislosti zmiňuje následující dopady pracovní historie na současnou situaci:

„- pracovní historie může mít přímé dopady na současnou pracovní situaci např. tím, že má pracovník změněnou pracovní schopnost“

„- ti, kteří byli velmi dlouho v jednom zaměstnání, mají omezený počet pracovních kontaktů potřebných k hledání zaměstnání“

„- přihlížejí k ní zaměstnavatelé – zvláště pokud byl kandidát dlouho mimo trh práce nebo nezaměstnaný“

„- přihlížejí k ní nezaměstnaní – při volbě pracovních příležitostí (co umějí, co by chtěli vykonávat)“

(Hora, 2008, s. 78)

I.2.5 Ekonomická situace (dlouhodobě) nezaměstnaných a strategie zajištění příjmu

Zdroj příjmu pro nezaměstnané mohou představovat aktivity na trhu práce (legální, pololegální i nelegální), sociální dávky či sociální sítě, úspory, půjčky, renta apod.

Situace osaměle žijících nezaměstnaných je rozdílná od situace nezaměstnaných žijících v rodinách.

Rodina může v obtížné životní resp. finanční situaci poskytnout materiální pomoc i psychickou podporu. Tato role může být oslabena v důsledku špatné finanční situace ostatních členů. Její pomoc a podporu v této oblasti mohou částečně substituovat sociální sítě.

Osamělí nezaměstnaní se nacházejí v obtížnější situaci, jelikož většinou nemají možnost využít podpory rodiny. (Hora, 2008)

Řešení obtížné finanční situace ze strany nezaměstnaných je nezbytné, obtížné, i proto, že do této situace často nezaměstnaní vstupují nepřípravě. (Především jde o naprosto nezvládnutelné situace při návratu z trestu, při odchodu z dětského domova, při

odchodu z domova na půl cesty, při odchodu z léčebného pobytu, apod.)

Při řešení finanční situace vycházejí nezaměstnaní z různých úsporných strategií. Hora ve své studii popisuje následující kategorie strategií:

1. „*úsporné strategie*“

Úsporné strategie spočívají v rozvržení financí a stanovení priorit. Vyžadují dovednost hospodařit a plánovat.

2. „*vlastní produkci*“

Strategie spočívá v obstarávání prostředků k životu vlastní prací. Využití této možnosti závisí na dostupnosti prostředků. Strategie je typická pro lidi ekonomicky deprivované s nízkou úrovní lidského kapitálu.

3. „*strategie obejít se bez*“

Obtížná finanční situace způsobená přetrvávající nezaměstnaností většinou vede k nutnosti přizpůsobit spotřebu novým podmínkám. V důsledku změn ve spotřebě může dojít k exkluzi, izolaci a stigmatizaci. To, jak budou změny prožívány a pocíťovány, do značné míry závisí na předchozím stylu života.

4. „*zadlužování*“

Řešení finanční situace prostřednictvím půjčky se jeví jako vhodné pouze tehdy, lze-li k tomuto účelu využít sociálních sítí neboť v případě půjček od finančních institucí hrozí zadlužení.

5. „*žádost o pomoc rodiny*“

Sociální sítě mohou poskytnout materiální pomoc spočívající v půjčkách či darech.

Důvody neposkytnutí pomoci ze strany sociálních sítí lze spatřovat v chybějících či narušených vztazích nebo neochotě či nemožnosti pomoci v důsledku vlastní obtížné situace. Pokud jsou sociální sítě tvořeny převážně marginalizovanými, šance na poskytnutí pomoci se snižuje. Důvodem odmítnutí pomoci mohou být nepříjemné pocity závislosti či morální tlak okolí. Poskytnutí pomoci je rovněž ovlivněno pocíťováním její potřeby. U dlouhodobě nezaměstnaných dochází po určité době k adaptaci na změnu životní situace spojenou s nedostatkem finančních prostředků. (Hora, 2008)

I.2.6 Vnímání nezaměstnanosti nezaměstnanými

Vnímání nezaměstnanosti se **může v průběhu času měnit**. Podle Vágnerové dochází v průběhu reakce na nezaměstnanost k posunu v dimenzích optimismus - pesimismus a aktivita - pasivita. (Vágnerová, 2004)

Někteří autoři zmiňují čtyři fáze reakce na nezaměstnanost, které charakterizují jako počáteční šok, optimismus, pesimismus a fatalismus. (Mareš, 1998)

Představovalo-li zaměstnání významný zdroj stresu, může být jeho ztráta vnímána jako úleva. Počáteční optimismus může souviset s neuvědomováním si rizik, kladným hodnocením vlastních šancí či pojmáním situace jako šance. Zdroj stresu představuje ztráta práce a následná nezaměstnanost především pro osoby, které jsou si vědomy svých handicapů a v důsledku toho vnímají šance na pracovní uplatnění negativně. (Hora, 2008)

O počátečním kladném nebo záporném vnímání nezaměstnanosti mohou spolurozhodovat faktory jako např. věk, úroveň vzdělání, pohlaví. Mareš konstatuje, že osoby s vyšším vzděláním a mladší lidé snášejí nezaměstnanost resp. ztrátu zaměstnání lépe než osoby s nižším vzděláním a lidé starší. (Mareš, Vyhlídal, Sirovátka, 2002)

Pokud se nezaměstnanému delší dobu nedaří najít žádnou práci, může se dostavit rezignace. Nezaměstnanost je v takovém případě prožívána jako nezměnitelný stav. (Buchtová, 2013)

Změny psychiky jako reakce na ztrátu zaměstnání jsou příznačné. Nezapomínejme, že práce jako zdroj sebeuplatnění, úspěchu, ale i seberealizace je v tradici naší kultury a není mnoho jiných způsobů, jak může občan v tomto sociokulturním prostředí dosáhnout smyslu své existence kromě práce.

Pro dopady ztráty práce na psychiku je určující délka nezaměstnanosti, význam práce pro člověka, vyložení příčin ztráty zaměstnání a schopnost adekvátního řešení situace. (Vágnerová, 2004)

Negativní vliv na psychiku má především zhoršování finanční situace, změna struktury času, pocit ztráty smyslu života, obava z budoucnosti či z ponižujících a negativních zkušeností, ztráta sebevědomí, sebedůvěry, sebeúcty, ztráta sociálních kontaktů, pocit sociální izolace a sociálního vyloučení. (Hora, 2008, s. 140)

Obtížná finanční situace vzniklá v důsledku ztráty zaměstnání bývá spojena se stresem a může tak negativně ovlivňovat psychický stav nezaměstnaného. (Hora, 2008) Nedostatek finančních prostředků redukuje možnosti smysluplného využívání volného času. Buchtová k tomu dodává, že: „čím smysluplněji může být volný čas strukturován a využíván, tím menší je psychická zátěž během nezaměstnanosti.“ (Buchtová, 2013, s. 72)

Citové prožívání. Hrozící či nastalá ztráta zaměstnání a následná nezaměstnanost může být provázena depresivními pocity, úzkostí, strachem či zlostí. (Vágnerová, 2004)

Vnímání nezaměstnanosti jako hrozby bývá spojeno s prožíváním negativních pocitů a naopak vnímání nezaměstnanosti jako výzvy bývá spojeno s prožíváním pozitivních pocitů. (Buchtová, 2013)

Změny v chování. Člověk může být náročnou životní situací aktivizován nebo paralyzován. Pokud rezignuje a upadne do apatie spojené s fatalismem, mluvíme o syndromu naučené bezmocnosti.

Taková reakce na ztrátu zaměstnání je podle Vágnerové charakteristická především pro osoby, které jsou nezaměstnaností více ohroženy a v důsledku toho kumulují negativní zkušenosti. Pocit bezvýchodnosti z obtížné životní situace pak může vést k celkovému úpadku osobnosti. (Vágnerová, 2004)

Prožívání a chování v zátěžové životní situaci podle Buchtové závisí částečně na interpretaci této situace. Příčinu ztráty zaměstnání a následné nezaměstnanosti lze pojímat jako interní či externí, stabilní nebo nestabilní, globální či specifickou. (Buchtová, 2001)

Podle Schraggeové se „na základě opakovaného neúspěchu a nemožnosti kontrolovat situaci vytváří depresivní vysvětlovací styl, který představuje triáda: internalita, stabilita, globalita“.
(Schraggeová, 2011, s. 82)

Rovněž záleží na tom, jakou účinnost člověk přikládá vlastnímu jednání. (Buchtová, 2001)

Rotter rozlišuje dva typy lidí. Jedni věří, že na události ve svém životě mají rozhodující vliv, zůstávají aktivní a snáze získají zaměstnání. Druzí věří, že na události ve svém životě nemají žádný vliv, stávají se pasivními a zůstávají nezaměstnaní. (Hora, 2008)

Podle Schraggeové víra ve vlastní schopnosti vede k pojímání problému jako výzvy s tendencí jej řešit, a naopak nevíra ve vlastní schopnosti vede k pojímání problému jako ohrožení s tendencí se mu vyhnout. Víra ve vlastní schopnosti tedy určuje velikost vynakládaného úsilí i vytrvání v aktivitě při hledání zaměstnání.

Naše sebevědomí je ovlivněno skutečností, zda úspěchy nebo neúspěchy připisujeme interním nebo externím příčinám. Úspěchy

připisované interním příčinám zvyšují sebevědomí a naopak neúspěchy připisované interním příčinám sebevědomí snižují.

Lze tedy konstatovat, že externími atribucemi neúspěchu a interními atribucemi úspěchu chráníme své sebevědomí. V některých případech ovšem může externalizace příčin nezaměstnanosti sloužit rovněž ke zbavení se zodpovědnosti za vlastní budoucnost a fixaci změněného životního stylu. (Schraggeová, 2011)

Buchtová připisuje schopnost adekvátního zvládnutí situace především určitým osobnostním vlastnostem. Shodně se Schraggeovou konstatuje, že obtížnou životní situaci lépe zvládají lidé, kteří připisují nezaměstnanost interním příčinám nebo lidé, kteří neztrácejí sebevědomí, zůstávají aktivní a nezaměstnanost přijímají jako výzvu či novou šanci. (Buchtová, 2013)

I.2.7 Vyrovnávání se s nezaměstnaností

Buchtová copingové strategie rozděluje podle toho, zda se orientují na řešení situace (aktivní) nebo na zvládání důsledků situace (pasivní). (Buchtová, 2013)

Mezi aktivní copingové strategie řadí: aktivní hledání práce, rekvalifikace, stěhování za prací.

Mezi pasivní copingové strategie řadí: vyhledávání finanční a sociální podpory.

Coping zaměřený na řešení situace je při déletrvající nezaměstnanosti účinnější než coping zaměřený na zvládání důsledků situace. (Buchtová, 2013)

Obecně ale platí, že k vyrovnání se s nezaměstnaností (především dlouhodobou) bez pomoci jiných lidí těžko může docházet. U nezaměstnaných lidí bez domova to platí o to víc.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

II.1 Metodika a postup výzkumu

Pro objasnění zkoumaného problému nezaměstnanosti u lidí nacházejících se v obtížné sociální situaci jsem se rozhodla využít kvalitativní strategii, protože umožňuje lépe odhalit hlubší souvislosti a specifické problémy s nezaměstnaností související. Výzkum pojednává o citlivém tématu. Při použití kvalitativní strategie má výzkumník větší možnost získat si důvěru informátora a odhalit skutečnou podstatu věci. U dat získaných tímto způsobem lze tedy předpokládat vyšší validitu. Nevýhodou této strategie je problematické zobecnění zjištěných skutečností.

Výzkum byl prováděn mezi aktéry, u kterých jsem předpokládala obtížnou spolupráci (nízkou ochotu ke spolupráci, možnost zkreslení sdělovaných informací, eventuálně neporozumění v případě dotazníkového šetření), zmíněná skutečnost rovněž ovlivnila výběr strategie. Ve výzkumu byla použita technika polostandardizovaného rozhovoru. Rozhovor byl zaměřen především na témata, která by pomohla zodpovědět výzkumné otázky. Zmíněná témata se zabývala zejména zjišťováním skutečností rozhodných pro posouzení rizika vzniku a přetrvávání nezaměstnanosti, pracovní kariérou, vlivem nezaměstnanosti na současnou životní situaci, způsoby hledání práce a souvisejícími problémy, vnímáním nezaměstnanosti nezaměstnanými klienty, jakož i jejich očekáváními do budoucna. Vesměs šlo o témata, která vzešla z teoretické analýzy problematiky jako důležitá a zároveň rozpoznatelná během rozhovoru s lidmi, kteří jsou sami v tíživé situaci. V rámci polostandardizovaných rozhovorů byly zkoumány následující oblasti:

individuální předpoklady, respektive rizika pro nové pracovní uplatnění, průběh dosavadní pracovní kariéry včetně výskytu období nezaměstnanosti, okolnosti ukončení posledního zaměstnání, následný způsob řešení nastalé situace, využívané způsoby hledání zaměstnání

a problémy s tím spojené, spolupráce s úřadem práce a problémy s tím spojené, kontakt se zaměstnavateli a problémy s tím spojené, současná finanční situace, dostupné zdroje příjmu a hospodaření s příjmem, angažování se v rámci neformální práce, dostupné zdroje podpory a pomoci, prožívání ztráty zaměstnání a následné nezaměstnanosti, vnímání příčin ztráty zaměstnání a přetrvávající nezaměstnanosti, požadavky a očekávání spojená se získáním nového zaměstnání, pohled a plány do budoucna.

Při volbě informátorů byla využita strategie účelového výběru.

Kritéria pro výběr byla stanovena tak, aby zkoumaný problém mohl být co nejlépe objasněn. Zvolení informátoři patřili v době realizace výzkumu mezi uživatele služeb poskytovaných Nadějí, ve všech případech se jednalo o klienty využívající azylového ubytování, byli vedeni v evidenci uchazečů o zaměstnání a zároveň byli ochotni účastnit se výzkumu. Šlo tedy o tzv. skryté bezdomovce.

Vzorek informátorů byl utvořen technikou účelového vzorkování. Jednotliví informátoři byli vybíráni po konzultaci s kompetentními pracovníky azylového domu podle jejich doporučení učiněného na základě posouzení možnosti získat relevantní informace. Určení velikosti vzorku se řídilo kritériem dostatečného objasnění výzkumného problému a zvládnutelnosti v rámci dané práce.

Celkem bylo realizováno jedenáct rozhovorů. Rozhovor poskytlo šest mužů a pět žen v produktivním věku. Všechny rozhovory se uskutečnily v průběhu listopadu roku 2013 ve třech azylových domech Naděje. Délka každého z rozhovorů se pohybovala mezi 30 - 40 minutami. Dva z informátorů byli kontaktováni opakovaně, neboť bylo třeba v získaných informacích doplnit chybějící souvislosti. Před započtím každého rozhovoru byl informátorovi objasněn cíl a účel dotazování a bylo mu vysvětleno, jak budou zjištění získaná z rozhovorů využita. Informátoři byli rovněž poučeni o právu odmítnout odpověď a rozhovor kdykoliv ukončit. Během dotazování byly se svolením informátorů pořizovány písemné poznámky.

Dotazování probíhalo vždy v klidném prostředí bez přítomnosti dalších osob tak, aby byla zachována důvěrnost sdělovaných informací. Pro zajištění větší anonymity byli informátoři v textu označeni jen jako klienti a stáří bylo uvedeno věkovým rozmezím. Během každého rozhovoru jsem se snažila otevřít všechna předem stanovená témata, informátoři se ovšem mohli vždy svobodně rozhodnout, ke kterým z předem určených témat se budou ochotni vyjádřit a jaké informace k danému tématu budou ochotni sdělit. V průběhu celého rozhovoru bylo plně respektováno jejich právo odmítnout odpověď či rozhovor kdykoliv ukončit. Zmíněná skutečnost do značné míry limituje učiněná zjištění.

Ve výzkumu byla použita výhradně primární data získaná přímo pro tento účel. Písemné poznámky učiněné v průběhu dotazování byly neprodleně po skončení rozhovoru zaznamenány do počítače, aby nedošlo ke ztrátě či zkrácení důležitých zjištění. Data získaná prostřednictvím rozhovorů byla rozlišena podle důležitosti pro zodpovězení výzkumných otázek. V průběhu analýzy byla prováděna redukce dat a segmentace textu na významové jednotky spočívající v barevném odlišení a rozčlenění textu na úseky pojednávající o určitém tématu. V textu upraveném uvedeným způsobem bylo možno identifikovat a porovnat zkoumané jevy. Součástí analýzy textu představovalo rovněž poznámkování s vytvářením předběžných vysvětlení a úvah zaznamenaných v komentářích pro výklad získaných dat.

II.2 Záznam rozhovorů a základní komentáře

Uskutečněné rozhovory jsou nejprve uvedeny základními charakteristikami informátorů ve vztahu k cíli výzkumu. Pak následují záznamy podstatných poznatků rozhovorů. *Uvnitř záznamů jsou itálikou uvedeny rovnou komentáře zjištěných poznatků ve vztahu k teoretickým východiskům.*

Zvolila jsem tento postup proto, abych akcentovala diferenciaci jednotlivých příběhů, jejich specifčnost a možnost přímé interpretace individuálních osudů. Obvyklejší postup, tedy záznam a za ním následující shrnutí komentářů, by mohl svádět ke zobecněním, která by mohla být zavádějící. (Jak ve vztahu k velikosti, tak ke specifčnosti vzorku dotazovaných).

II.2.1 Rozhovor č. 1

Pohlaví: žena, věková skupina: 45-55 let, vzdělání: střední odborné, vyučena v oboru: kuchařka-servírka

Po absolvování základní školy se klientka vyučila v oboru kuchařka-servírka. Obor si zvolila sama, vařit ji bavilo již od dětství. Převážnou část pracovní kariéry, kterou přerušila dvě těhotenství, pracovala jako kuchařka.

Několik let trvající manželství se po častých neshodách rozpadlo. Klientka si našla přítele, při obývání společného bytu však docházelo k hádkám s bývalým manželem, proto musela později byt opustit. Opustila rodinu, byt i práci. S přítelem začala žít kočovným způsobem života a pracovat u kolotočů. Jednalo se o pomocné práce za odměnu, která pokryla jen náklady na základní životní potřeby. Pracovní smlouva však uzavřena nebyla.

Napjatá rodinná situace donutila klientku opustit byt. Spolu s kočovným způsobem života přijala nekvalifikovanou práci za minimální odměnu nezajištěnou pracovní smlouvou. Je otázkou, zda si byla vědoma všech nevýhod z této skutečnosti pro ni vyplývajících. Později kvůli neshodám přítele opustila a s ním i kočovný způsob života a práci u kolotočů.

Na úřadu práce podala žádost o zprostředkování zaměstnání. Při hledání nové práce však spoléhala především sama na sebe. Nabídky získávala zejména prostřednictvím inzerátů a osobních kontaktů se

zaměstnavateli. Úřad práce se jí podle jejích slov snažil pomoci, nicméně byl kladen důraz na osobní aktivitu.

Hledání práce spojené s osobním kontaktem se zaměstnavateli vnímala jako problematické, neboť tehdy měla nestandardní bydlení, a proto bylo pro ni obtížné pečovat o svůj zevnějšek. Bydlela v opuštěném domě bez vody a elektřiny. K osobní hygieně či praní oblečení využívala vody z blízkého potoka. Vzhledem k neuspokojivé finanční situaci si nemohla obstarat oblečení nové a obávala se, že potencionálními zaměstnavateli bude posuzována pouze podle zevnějšku. Klientka popsala, že ze strany zaměstnavatelů cítila při setkání odstup. Osobní kontakt v ní začal vyvolávat nepříjemné pocity. Svůj neúspěch při hledání zaměstnání připisuje jednoznačně svému vzhledu.

Při poskytování pomoci v obtížné životní situaci mohou plnit důležitou úlohu sociální sítě nezaměstnaného. Zejména rodina může mít významný vliv na udržení životního standardu, jenž později umožní nezaměstnanému návrat na pracovní trh. Poskytnutí pomoci bývá ovlivněno vnímáním její potřeby. U některých nezaměstnaných může po určité době docházet k adaptaci na změnu životní situace spojenou s nedostatkem financí.

Částečně zachované rodinné vztahy jí v době nezaměstnanosti poskytly příležitost občas zlepšit svou finanční situaci. Pomáhala příteli své dcery při roznášce tisku, podílela se na úklidu a úpravě zahrady zaměstnavatele svého přítele, uklízela v restauraci, sbírala šrot a papír. Za tyto příležitostné práce, které byly považovány za přátelskou výpomoc, a proto nebyly podloženy pracovní smlouvou, obdržela skromnou finanční odměnu.

Sociální sítě klientky nabízely pouze okrajové příležitosti k pracovnímu uplatnění zejména v rámci neoficiálního trhu práce. Motivací k přijetí nabídek byla především déletrvající neuspokojivá finanční situace. Přijetí pracovního uplatnění v rámci neformální ekonomiky může být úřadem práce sankcionováno vyřazením z evidence uchazečů o zaměstnání se všemi negativními důsledky z této

skutečnosti pro nezaměstnaného vyplývajícími. Může rovněž představovat překážku pro přijetí oficiální práce.

Klientka je zvyklá na skromný způsob života. Prioritou v době, kdy ještě žila ve společném bytě s rodinou, byly děti. Z manželství má syna a dceru. Zdůraznila, že k zajištění věcí potřebných pro děti se dokázala uskromnit ve všech svých potřebách a naučila se hospodařit s omezenými prostředky. Tehdy však byla nucena omezit také výdaje na základní životní potřeby.

Přizpůsobení spotřeby představuje jeden ze způsobů řešení obtížné finanční situace. Nutnost omezení výdajů na základní životní potřeby svědčí o značné materiální deprivaci.

Rodinu však klientka o pomoc žádat nechtěla, je přesvědčena, že je třeba, aby se o sebe postarala sama. Podporu a pomoc v nezaměstnanosti a při hledání zaměstnání jí poskytoval především přítel.

Později společně odcestovali za lepšími pracovními příležitostmi do hlavního města. Neznámý člověk jim nabídl práci na statku. Jelikož tehdy nutně potřebovali peníze, nabídku bez rozmýšlení přijali.

Pracovní vztah nebyl zajištěn smlouvou, majitel statku za ně neodváděl pojistné, pracovali pouze za jídlo a skromnou finanční odměnu. Později kvůli neshodám spolupráci ukončili a vrátili se zpět do Prahy.

Pracovníci na neoficiálním trhu práce většinou nepožívají právní ochrany poskytované pracovními předpisy, proto se mohou ocitnout ve značně nevýhodném postavení ohledně odměňování i pracovních podmínek.

Přes zimu se klientce nedařilo sehnat práci. Jelikož jim chyběly prostředky na zajištění základních životních potřeb, rozhodli se využít služeb charitativních organizací.

Potřeba využít služeb charitativních organizací může svědčit o značné materiální deprivaci, ale také o omezených možnostech získat materiální pomoc ze strany sociálních sítí či státu.

Klientka neprožívala nezaměstnanost jako obtížnou životní situaci spojenou s negativními pocity, neboť standardní zaměstnání pro ni

představovalo permanentní zdroj stresu. Tehdy jejímu životnímu stylu více vyhovovala práce bez pevné pracovní doby s možností kdykoliv odejít.

Nemá žádné specifické požadavky na zaměstnání, které by chtěla vykonávat. Důležitým aspektem, který může ovlivnit její rozhodnutí zda práci přijmout, je přístup zaměstnavatele k zaměstnancům a vztahy v pracovním kolektivu. Klientka výslovně uvedla, že na sebe nenechá křičet.

Při osobním kontaktu se zaměstnavateli se obává zejména diskriminace z důvodu vyššího věku a vzhledu. V souvislosti s diskriminací uvedla negativní zkušenosti.

Je třeba zmínit, že klientka celkovou vizáží působí o něco starší. Na jejím vzhledu se mohl podepsat život v nevyhovujících podmínkách. Připisování nezaměstnanosti vnitřním příčinám pojímaným jako stabilní může vést ke snížení sebevědomí a sebeúcty. Zmíněné skutečnosti mohou negativně ovlivňovat proces získávání zaměstnání.

Poslední dva roky je klientka evidována na úřadu práce v Praze.

S úřadem spolupracuje. Velmi si cení pomoci sociálních pracovníků v azylovém domě, kteří usnadňují kontakt se zaměstnavateli a poskytují nezbytnou psychickou podporu.

Přes obtížnou životní situaci si klientka zachovala optimistický pohled do budoucnosti. Podle svých slov pokračuje v hledání nového zaměstnání, stále věří, že se jí podaří práci najít. Perspektiva společného bydlení s dcerou ji motivuje nevzdávat své úsilí. Pokud by se jí však v dohledné době nepodařilo získat standardní práci, plánuje přivydělávat si domácími pracemi.

II.2.2 Rozhovor č. 2

Pohlaví: žena, věková skupina: 45-55 let, vzdělání: střední odborné, vyučena v oboru: malířka keramiky

Po absolvování základní školy se klientka vyučila malířkou skla a keramiky. Obor si zvolila sama z možností, které region tehdy nabízel.

Studium dokončila, avšak nezakončila jej závěrečnou zkoušku, neboť přistoupení ke zkoušce bylo podmíněno uzavřením pracovní smlouvy s podnikem. Tehdy se však nechtěla vázat. Později své rozhodnutí považovala za chybné.

Nedostatečná kvalifikace patří k rizikovým faktorům pro vznik a přetrvávání či opakování nezaměstnanosti.

V oboru, ve kterém získala kvalifikaci, pracovala přibližně 18 let. Poté byla zaměstnána jako aranžérka, administrativní pracovnice, dělnice v tiskárně nebo u technických služeb města, kde se podílela na úpravách a úklidu veřejných prostranství.

Aby rozšířila možnosti svého uplatnění na trhu práce, absolvovala autoškolu a požadovaná vyšetření pro vystavení zdravotního průkazu pracovníka v potravinářství.

Jelikož pochází z regionu s velkou nezaměstnaností, dojížděla určitou dobu za prací do sousedního Německa. Aby si náležitě osvojila řeč, absolvovala kurzy němčiny a své schopnosti v této oblasti dále zdokonalovala prostřednictvím samostudia. Kontakty na zaměstnavatele získala od kamarádky. V Německu vykonávala především různé sezónní práce související s pěstováním a sklizní zemědělských plodin, ale pracovala také v pohostinství jako pomocná síla v kuchyni nebo při obsluze hostů.

Pracovní kariéra klientky by se dala označit za sestupnou a vzhledem ke střídání různých dočasných zaměstnání rovněž za fragmentalizovanou. Přes snahu zlepšit své postavení na trhu práce zvyšováním kvalifikace nachází uplatnění především v rámci pomocných dočasných činností na sekundárním trhu práce, který poskytuje menší ochranu před nezaměstnaností.

Tehdy žila s přítelem na Chodově, dlouholetý vztah se v důsledku narůstajících konfliktů nakonec rozpadl a klientka se vrátila k rodičům do Teplic. Region v té době patřil k oblastem postiženým vysokou nezaměstnaností. V důsledku toho se rodina ocitla v obtížné finanční situaci.

Vysoká nezaměstnanost v rámci regionu a kumulace nezaměstnanosti v rámci rodiny redukuje možnosti využít v případě potřeby materiální

pomoci sociálních sítí. Ze stejného důvodu je omezena rovněž možnost využít sociálních sítí při hledání zaměstnání.

Finanční situace rodiny se postupem času dále zhoršovala. Klientka byla rozhodnuta přijmout jakoukoli práci. Nacházela však pouze dočasné uplatnění v rámci různých pomocných prací. Před odchodem do Prahy pracovala ve firmě zabývající se recyklací odpadu.

Prováděla zde různé nekvalifikované práce, které vzhledem k fyzické náročnosti označila za nedostatečně finančně ohodnocené. Zaměstnání opustila kvůli neshodám s majitelem podniku, avšak podnik již v té době propouštěl a posléze došlo k ukončení provozu. Nouze sice může přinutit člověka přijmout práci za nevyhovujících podmínek, taková situace ovšem mnohdy vyústí v opakovanou nezaměstnanost.

Do Prahy klientka odešla za perspektivou lepšího pracovního uplatnění.

Přestěhování za prací do jiného regionu může být rovněž příčinou redukce sociálních sítí představujících jeden z důležitých zdrojů pomoci.

Zpočátku pracovala převážně brigádně. Práci sháněla především prostřednictvím pracovních agentur. S nabídkami a přístupem agentur však nebyla spokojená. Podle jejího názoru zjišťovaly o klientech informace, které k zajištění práce nebyly nezbytně nutné. Domnívá se, že hledáním práce prostřednictvím agentur ztratila mnoho času a výsledek neodpovídal vynaloženému úsilí. Klientka popisuje rovněž problémy ve spolupráci s úřadem práce. Vzhledem k tomu, že zaměstnání hledala v Praze, bylo pro ni organizačně obtížné a finančně náročné pravidelně navštěvovat úřad práce v místě bydliště.

O zprostředkování zaměstnání je třeba osobně požádat pobočku úřadu práce, v jejímž územním obvodu má uchazeč o zaměstnání bydliště.

Příslušnou pobočku lze poté požádat o zprostředkování zaměstnání pobočkou, v jejímž územním obvodu se uchazeč z vážných důvodů skutečně zdržuje.

Slabší pomoc při hledání zaměstnání poskytovaná státními institucemi může být v některých případech substituována personálními agenturami či sociálními sítěmi nezaměstnaného. Sociální síť klientky

jsou ovšem v této funkci oslabené, neboť pochází z regionu postiženého vysokou nezaměstnaností. V novém prostředí se jí dosud nepodařilo potřebné kontakty navázat.

Příčiny nezaměstnanosti klientka spatřuje ve špatné ekonomické situaci a s ní souvisejícím nedostatkem pracovních míst i v přístupu zaměstnavatelů. Popisuje praktiky zaměstnavatelů, které bychom mohli označit za využívání pracovníků zaměstnáním pouze na zkušební dobu, po jejím uplynutí je pracovník propuštěn a na jeho místo je přijat další člověk do té doby evidovaný na úřadu práce. Zmíněné praktiky si klientka vysvětluje kalkulací zaměstnavatelů, kteří se tímto způsobem snaží minimalizovat své náklady.

K uplatňování popsaných praktik pravděpodobně napomáhá vyšší míra nezaměstnanosti a s ní související velká konkurence mezi pracovníky nacházejícími uplatnění na sekundárním trhu práce.

Při osobním kontaktu většinou bývá zaměstnavateli odmítána sdělením, že nové pracovníky momentálně nepřijímají. Klientka se však domnívá, že upřednostňují zaměstnávání důchodců nebo cizinců, protože je to pro ně výhodnější.

Externalizace příčin nezaměstnanosti může sloužit rovněž k ochraně sebevědomí.

Klientka žádné zvláštní požadavky na práci nemá. Podle svých slov je rozhodnuta přijmout jakoukoli práci za přijatelných podmínek s příjmem, který by jí zajistil důstojný život a pokryl náklady na vlastní bydlení. Nejraději by se ovšem angažovala v péči o druhé lidi. Je přesvědčena, že práce spočívající v pomoci lidem, kteří to potřebují, by ji naplňovala. Pro splnění svého snu již uskutečnila potřebné kroky. Prostřednictvím úřadu práce absolvuje rekvalifikační kurz pracovníka v sociálních službách, který jí umožní realizovat se ve vybrané profesi.

Vyrovňování se s nezaměstnaností prostřednictvím rekvalifikace lze zařadit mezi aktivní strategie, které jsou při déletrvajících nezaměstnanosti účinnější nežli pasivní strategie zaměřené na zvládání důsledků nezaměstnanosti.

Klientka odmítá, že by pro ni přetrvávající nezaměstnanost představovala zdroj negativních pocitů. Sama o sobě prohlašuje, že je optimistkou, bere život takový, jaký je a problémy řeší, až když nastanou. Věří, že po absolvování rekvalifikace se jí podaří získat zaměstnání odpovídající jejím představám.

V této souvislosti se mohou uplatňovat její zkušenosti se zvládním náročných životních situací či vysoká vnitřní odolnost vůči psychické zátěži. Také víra ve vlastní schopnosti vede k pojmání problému jako výzvy, jež bývá spojováno s pozitivním prožíváním a aktivním řešením situace.

Existuje rovněž reálná šance na pracovní uplatnění po absolvování rekvalifikačního kurzu nabídnutého úřadem práce. Klientka předpokládá, že nové zaměstnání přispěje k vyřešení finančních problémů, které jí vznikly v průběhu nezaměstnanosti. V současné době představují její jediný pravidelný příjem sociální dávky. Jelikož je zvyklá na skromný způsob života, dokáže hospodařit i s omezenými příjmy, ačkoliv je často nucena omezit všechny své potřeby. V období nezaměstnanosti klientce vznikly dluhy. Zmiňuje především nesplacené půjčky, nedoplatky na pojistném a nezaplacené pokuty za jízdy načerno městskou hromadnou dopravou. Existenci dluhů ovšem nevnímá jako překážku přijetí legálního zaměstnání. Uvědomuje si, že v důsledku finančních závazků se mohou snížit její příjmy ze zaměstnání, avšak je odhodlána pracovat a věří, že dluhy se jí podaří splatit.

Řešení obtížné finanční situace půjčkou se jeví vhodné pouze v případě, že existuje možnost využít ke zmíněnému účelu pomoci sociálních sítí. V případě půjčky od finančních institucí hrozí vyšší riziko zadlužení. Sociální sítě klientky ovšem takovou možnost neposkytovaly. Rodina se rovněž nacházela v obtížné finanční situaci. V současné době je v kontaktu s rodinou, ale o pomoc by nepožádala. Nejbližší rodinní příslušníci mají rovněž finanční problémy, bratr je také nezaměstnaný. V Praze žádné přátele ani známé nemá. S bývalými spolupracovníky se nestýká.

K redukci sociálních sítí klientky došlo již po přestěhování do hlavního města. Možnosti k vytváření nových sociálních sítí jsou přitom omezeny. Ve sféře příležitostných prací se podle klientky netvoří soudržné pracovní kolektivy, vztahy mezi spolupracovníky mají převážně účelový charakter.

V azylovém domě má jedinou kamarádku, v případě potřeby si navzájem poskytují psychickou podporu. Potřebnou oporu mohou poskytnout též pracovníci azylového zařízení.

V posledních několika měsících převážnou část dne vyplňují aktivity související s hledáním práce nebo vylepšováním finanční situace.

Klientka nemá pocit, že by měla více volného času než v době, kdy byla zaměstnaná. Volný čas se jí daří vyplnit činností, kterou považuje za smysluplnou. Sama k tomu dodává, že se nikdy nenudila.

Budoucnost vnímá optimisticky. Předpokládá, že po absolvování rekvalifikace se jí podaří získat zaměstnání v rámci sociálních služeb.

Za kladný moment lze považovat především skutečnost, že klientka nepokládá zadluženost za překážku k přijetí oficiálního zaměstnání, že dokáže smysluplně využít volný čas a navzdory přetrvávající nezaměstnanosti zůstává aktivní .

II.2.3 Rozhovor č. 3

Pohlaví: žena, věková skupina: 55-65 let, vzdělání: střední odborné, vyučena v oboru: šička

Klientka se vyučila v oboru šička galanterní výroby. Po absolvování učiliště byla zaměstnána déle než deset let jako šička v místním podniku. Poté podnik náhle ukončil výrobu. Následujících téměř deset let pracovala v továrně vyrábějící součástky pro automobily. Majitel však přibližně po deseti letech přesunul výrobu jinam a všechny zaměstnance propustil. Klientka získala zaměstnání v místní pekárně, kde pracovala několik měsíců. Poté začalo propouštění také v pekárnách. Jelikož zde pracovala teprve krátce, byla mezi prvními

zaměstnanci, kteří obdrželi výpověď. V regionu se tehdy začala zvyšovat nezaměstnanost.

Nízká kvalifikace a vyšší věk patří k rizikovým faktorům pro vznik a přetrvávání nezaměstnanosti. Lidé pracující dlouhá léta v jednom podniku mohou mít omezený počet pracovních kontaktů potřebných k hledání nového zaměstnání. Přerušovaná pracovní kariéra je typická pro pracovníky nacházející uplatnění na sekundárním trhu práce, který poskytuje menší ochranu před nezaměstnaností.

Po skončení pracovního poměru podala žádost o zprostředkování zaměstnání na úřadu práce. Spolupráce probíhala bez větších problémů. Klientka vždy projednala doporučené nabídky zaměstnání a podle svého uvážení kontaktovala další potencionální zaměstnavatele. Při kontaktu se zaměstnavateli se setkala s diskriminací z důvodu vyššího věku a české národnosti. Domnívá se, že někteří zaměstnavatelé ochotněji přijmou Ukrajince, protože akceptují nižší odměnu i horší pracovní podmínky.

Na sekundárním trhu práce panuje velká konkurence nejen v důsledku přílivu levné pracovní síly z Východu. Může zde také docházet k nahrazování nekvalifikované pracovní síly technikou či kvalifikovanou pracovní silou. Velká konkurence panující mezi pracovníky na sekundárním trhu práce umožňuje zaměstnavatelům nabízet práci za méně výhodných podmínek.

Přestože si uvědomuje své handicap a obává se diskriminace, při hledání práce dává přednost osobnímu kontaktu se zaměstnavateli. Opakované odmítání potencionálními zaměstnavateli v ní vzbuzuje negativní pocity. *Negativní prožívání bývá spojováno s pojmáním nezaměstnanosti jako hrozby. Další zátěž pro psychiku představuje opětovné vzbuzování naděje následované nezvratně zklamáním.*

Taková situace nastane, pokud zaměstnavatelé neodmítnou klientku přímo, nýbrž jí sdělí, že v případě zájmu zavolají, k tomu ovšem nikdy nedojde. Negativním pocitům se pokouší čelit neustálou aktivitou. Přístup kontaktních pracovníků úřadu práce hodnotí kladně, oceňuje jejich zájem a snahu poskytnout pomoc, zároveň je však přesvědčena, že rozhodující význam při hledání zaměstnání má vlastní úsilí. Je

ochotná přijmout jakoukoli práci, která jí umožní běžný život. Sama to vyjadřuje slovy, že je lepší něco než vůbec nic.

Klientka je zvyklá žít skromně, dokáže omezit své potřeby a hospodařit s omezenými příjmy. Jediný pravidelný příjem pro ni nyní představují sociální dávky. Svou finanční situaci občas vylepšuje příležitostnou prací či sběrem šrotu nebo papíru. Odmítá, že by jí někdo nabízel neoficiální pracovní uplatnění. V minulosti jí vznikly dluhy za jízdy načerno v městské hromadné dopravě.

V azylovém domě má jedinou kamarádku, společně každý den kontaktují potencionální zaměstnavatele a realizují další aktivity pro vylepšení své finanční situace.

V Praze žádné další přátele ani známé nemá. Z blízkých příbuzných zmiňuje pouze své dvě děti, bratrance a sestřenicí. Obě děti žijí v regionu postiženém vysokou nezaměstnaností a údajně jsou nyní rovněž bez zaměstnání. Ostatní příbuzné by si nedovolila žádat o pomoc. Je přesvědčena, že mají své vlastní problémy. Pokud by potřebovala psychickou podporu, obrátila by se na sociální pracovnice nebo na kamarádku z azylového domu.

Navzdory neuspokojivé finanční situaci se klientce podařilo při využití služeb charitativních organizací vyhnout se životu na ulici. Je rozhodnuta udělat vše pro to, aby mohla vést normální život.

V obtížné životní situaci bývá pomoc vyhledávána a poskytována především v rámci rodiny. Značně omezené sociální sítě klientky nemohou z důvodu vlastní tíživé situace poskytnout materiální pomoc ani účinnou pomoc při hledání zaměstnání. O tom a také o značné materiální deprivaci může svědčit i potřeba využít v obtížné situaci služeb charitativních organizací.

Práce v zaměstnání představovala pro klientku hlavní náplň jejího života. Jelikož nemá žádné zájmy, převážnou část dne vyplňují aktivity související s hledáním nového zaměstnání. Svůj život nyní vnímá jako stereotypní. Od nového zaměstnání očekává, že přispěje k vyřešení obtížné finanční situace a vyplnění času smysluplnou aktivitou. Je přesvědčena, že pro získání zaměstnání má klíčový význam vlastní úsilí. Nesouhlasí však s tvrzením, že kdo hledá,

nějakou práci vždy najde. Uvědomuje si své handicapy a existenci vnějších překážek na trhu práce, které nemůže ovlivnit. Pokud by se jí nepodařilo nové zaměstnání získat, plánuje odejít do předčasného důchodu.

Práce v zaměstnání uspokojuje řadu lidských potřeb, jednou z nich je i potřeba smysluplné aktivity. U lidí, kteří nedokáží vyplnit volný čas smysluplnou činností, může být prožívání nezaměstnanosti spojeno s pocity stereotypu a prázdnoty.

II.2.4 Rozhovor č. 4

Pohlaví: žena, věková skupina: 45-55 let, vzdělání: úplné střední odborné

Klientka vystudovala gymnázium a poté střední pedagogickou školu. Studijní obor zvolila podle svého zájmu. Po úspěšném absolvování studia pracovala jako učitelka v základní a později v mateřské škole, ale také jako vychovatelka v ubytovně pro studenty.

Práce v zaměstnání pro ni nepředstavovala pouze způsob, jak získat prostředky nezbytné k uspokojení základních životních potřeb, nýbrž aktivitu, prostřednictvím které realizovala své další potřeby, především kontaktu s lidmi a smysluplné aktivity. Sama klientka popsala své pocity jako naplnění a uspokojení z práce, která jí velmi bavila. Je přesvědčena, že svou práci vykonávala dobře.

Poté nastaly problémy v rodinných vztazích a klientka začala ve zvýšené míře požívat alkohol. Zpočátku konzumovala alkohol pouze v době pracovního volna, později však také na pracovišti během pracovní doby. Zaměstnavatel zmíněné porušení pracovní kázně brzy odhalil. Klientce bylo poskytnuto několik šancí, avšak jelikož vždy zklamala, byla nakonec ze zaměstnání propuštěna.

V uvedeném případě konzumace alkoholu nesouvisela s problémy v zaměstnání nebo se stresem na pracovišti. Klientka se konzumací alkoholu snažila řešit nepříjemné pocity vyplývající z napjaté rodinné situace.

Pracovní poměr byl tehdy zaměstnavatelem rozvázán dohodou. Poté začíná etapa vyznačující se častým střídáním zaměstnání, v jejímž průběhu se vyskytlo i několik déletrvajících období, kdy byla klientka nezaměstnaná.

Pracovní poměr byl ukončován zaměstnavateli z důvodu opakovaného porušování pracovní kázně spočívající v konzumaci alkoholu v pracovní době na pracovišti. Příčinou opakované ztráty zaměstnání byly tedy klientčiny problémy s alkoholem a léky, které se v obdobích nezaměstnanosti prohlubovaly. Klientka si uvedenou skutečnost uvědomovala. Tehdy však nedokázala řešit nepříjemné pocity vyplývající z napjaté rodinné situace jiným způsobem. Propuštění ze zaměstnání byla vždy očekávaná, proto pro klientku podle jejích slov nepředstavovala zdroj stresu.

Konzumace alkoholu na pracovišti může být důvodem k okamžitému ukončení pracovního poměru ze strany zaměstnavatele se všemi důsledky pro pracovníka z této skutečnosti vyplývajícími.

Nezaměstnanost jako obtížná životní situace může problém s alkoholem vystupňovat, ale také zmírnit, neboť nezaměstnanému se nemusí dostávat finančních prostředků na zakoupení alkoholu.

Rozhodující podíl na opakované ztrátě zaměstnání tedy klientka připisuje svým problémům s alkoholem. Podle jejích slov rozvázání pracovního poměru bylo ze strany zaměstnavatele vždy oprávněné. Ztrátu zaměstnání provázely pocity zlosti vůči sobě samé.

Připisování nezaměstnanosti vnitřním příčinám může vést ke snížení sebevědomí a sebeúcty, zároveň ovšem může mít i příznivý vliv na vyrovnávání se s nezaměstnaností. V této souvislosti je třeba zohlednit, zda je příčina považována za stabilní či nestabilní.

Na úřadu práce klientka požádala o zprostředkování zaměstnání, při hledání práce však spoléhala především sama na sebe.

Zaměstnavatelé, na které získala kontakt od úřadu, většinou nezjišťovali žádné další informace a rovnou jí oznamovali, že nabízené místo je již obsazené. Z toho klientka usuzovala, že nabídky úřadu práce nejsou aktuální nebo z nějakého důvodu nevyhovuje představám zaměstnavatelů. Kromě zaměstnavatelů doporučených

úřadem práce kontaktovala podle svého uvážení další potenciální zaměstnavatele. Pokud si při hledání práce ve městě všimla jakékoli nabídky, okamžitě se informovala přímo v obchodě nebo restauraci, zda je místo volné. Většina zaměstnavatelů požadovala nástup ihned. Klientka bez předchozího posouzení přijímala každou práci, která se jí takto nabízela. Pracovala jako pokladní či obsluha v obchodě s potravinami, pomocná síla v kuchyni nebo jako uklízečka apod. Uvědomovala si své problémy s alkoholem, a proto se vyhýbala přijetí jakékoli odpovědnější či náročnější práce, která by odpovídala její kvalifikaci. S prohlubováním problému se jediným požadavkem na práci stala možnost skrýt jej před okolím. Práce prodavačky tomuto kritériu nevyhovovala, jelikož zákazníci si na klientku stěžovali.

Časté střídání různých zaměstnání nevyžadujících kvalifikaci s kratším či delším obdobím nezaměstnanosti by se dalo označit za fragmentalizovanou sestupnou pracovní kariéru. Po ztrátě zaměstnání, pro které klientka získala kvalifikaci, se její pracovní dráha odvíjí v rámci sekundárního trhu práce, který poskytuje menší ochranu před nezaměstnaností.

Pravidelné návštěvy úřadu práce v období nezaměstnanosti měly podle klientky formální charakter. Vždy bylo třeba prokazovat vlastní aktivitu. Úřad práce jí nepomohl získat nové zaměstnání. Ze strany kontaktních pracovníků nezaznamenala zájem o její problematickou situaci. Později byla pro maření součinnosti s úřadem práce spočívající v tom, že se bez vážných důvodů nedostavila ve stanovený den ke kontaktnímu pracovníkovi, vyřazena z evidence uchazečů o zaměstnání.

Formální přístup kontaktních pracovníků úřadu práce může někdy vyvolat nechuť některých nezaměstnaných k další spolupráci a vést tak k porušení povinností a následnému vyřazení z evidence. V uvedeném případě by porušení povinností mohlo souviset rovněž s problémy s alkoholem.

Tehdy již delší dobu trpěla psychickými potížemi, které by bylo možné označit za symptomy deprese.

Zmíněné obtíže mohly souviset s jejími problémy s alkoholem, celkově neuspokojivou osobní a rodinnou situací, ale také s nezaměstnaností a s ní spojenými finančními problémy. Všechny uvedené potíže se rovněž mohou navzájem podmiňovat. Dobrý zdravotní stav je předpokladem pro získání a udržení si vhodného zaměstnání. Ve zmíněném případě se nezaměstnanost mohla podílet na vzniku psychických obtíží, které následně mohly přispívat k jejímu přetrvávání.

Klientka se ocitla ve velmi tíživé situaci, a proto se rozhodla zbavit se problému s alkoholem. Pokoušela se abstinovat bez odborné pomoci. Získala novou práci jako prodavačka v potravinách. Po určitou dobu se jí dařilo vést spořádaný život. Vyhýbala se konzumaci alkoholu, chodila pravidelně do práce, s přítelem si pronajali byt. V novém zaměstnání se cítila spokojená. Zlepšil se její psychický stav i finanční situace. Zmíněnou část života popsala jako šťastné období, na které ráda vzpomíná.

Přibližně po roce úspěšné abstinence a spokojené práce se klientka opila na svatbě svého příbuzného. Od uvedené události opět upadla do závislosti na alkoholu, ke které se později přidala také drogová závislost následovaná ztrátou zaměstnání.

Tehdy svou obtížnou situaci včetně nezaměstnanosti podle svých slov neměla sílu řešit. Práci nehledala a nepodala ani žádost o zprostředkování zaměstnání na úřadu práce. Živořila na okraji společnosti.

Registrace nezaměstnaného na úřadu práce je důležitá nejen z důvodu zprostředkování vhodného zaměstnání nebo poskytování podpory v nezaměstnanosti, nýbrž také z důvodu povinnosti odvádět pojistné na zdravotní pojištění. Tuto povinnost za nezaměstnané plní po dobu vedení v evidenci uchazečů o zaměstnání stát.

Jedinými osobami ochotnými poskytnout v obtížné životní situaci pomoc, byli její rodiče. Poskytnutí pomoci ovšem podmiňovali změnami v jejím životě, které odmítala.

Zmíněné překážky neumožňovaly klientce využít materiální či psychické podpory rodiny. Ze stejných důvodů se rovněž nemohl uplatnit kontrolní vliv rodiny.

V tomto obtížném období se klientka velmi zadlužila. Prostředky na obživu si tehdy opatrovala drobnými krádežemi. Dluh vznikl především na nezaplaceném nájemném, pojistném na zdravotní pojištění a pokutách za jízdy na černo v městské hromadné dopravě. Z důvodu velkého zadlužení později zvažovala přijetí nabídky práce mimo formální pracovní trh. Klientčiny kontakty poskytovaly dostatek příležitostí k uplatnění v rámci šedé ekonomiky.

Dluhy mohou někdy představovat motivaci k přijetí nabídky práce na neformálním trhu, respektive k odmítnutí nabídky práce na trhu formálním. Přijetí nabídky práce na neformálním trhu pak může představovat překážku pro uplatnění na trhu formálním.

Podnětem ke změně způsobu života spočívající v abstinenci a práci bylo přání klientky obnovit vztah s dcerou a vnučkou. Ze stejného důvodu se později rozhodla absolvovat ústavní protialkoholní léčbu. Zároveň se opět zaregistrovala na úřadu práce. Za nejdůležitější věc nyní pokládá abstinenci. V současné době podstupuje skupinovou terapii, kde od dalších žen s podobným problémem získala nabídky na zajímavá pracovní uplatnění.

Od práce v zaměstnání a s ní spojených příjmů očekává, že jí pomohou k osamostatnění a získání vlastního bydlení.

II.2.5 Rozhovor č. 5

Pohlaví: žena, věková skupina: 55-65 let, vzdělání: střední odborné, vyučena v oboru: kuchařka-servírka

Klientka se vyučila v oboru kuchařka-servírka, jako servírka ovšem pracovala pouze krátce. V průběhu pracovní kariéry vystřídala řadu různých zaměstnání. Pracovala například jako kuchařka, servírka nebo pracovnice v jeslích. Po svatbě musela z důvodu žárlivosti manžela opustit zaměstnání, pro které získala kvalifikaci. Poté se již k práci v uvedeném oboru nikdy nevrátila.

Po rozvodu odešla do Prahy, kde pracovala jako uklízečka, pomocná síla v kuchyni či jako pomocná síla v léčebně dlouhodobě nemocných.

Jednalo se převážně o nekvalifikované práce související s provozem zařízení nebo s péčí o nemocné.

Po přestěhování do Čech klientka nachází uplatnění v rámci sekundárního trhu při provádění prací nevyžadujících kvalifikaci, což by se dalo označit za sestupnou pracovní kariéru. Časté střídání různých dočasných zaměstnání je pro pracovníky uplatňující se na sekundárním trhu práce příznačné.

Práce spočívající v pomoci druhým lidem ji naplňovala a uspokojovala. Po převzetí správy zařízení novým majitelem následovaly personální změny. Všichni zaměstnanci byli propuštěni. Náhlé a neočekávané propuštění z práce prožívala jako velkou ztrátu. *Práce v zaměstnání představovala pro klientku významnou hodnotu, nebyla vnímána pouze jako zdroj finančních prostředků k uspokojení základních životních potřeb, nýbrž uspokojovala mnoho dalších jejích potřeb, proto byla ztráta zaměstnání provázena negativními pocity.*

Několik dní poté klientka písemně požádala o zprostředkování nového zaměstnání úřad práce. Pravidelné návštěvy úřadu vnímala jako formální povinnost. Kontaktní pracovníci kladli důraz na osobní aktivitu nezaměstnaných, zájem o její obtížnou životní situaci z jejich strany ovšem nezaznamenala.

Klientka pochází ze Slovenska a v Čechách kromě manžela nikoho blízkého neměla. Bývalé kolegy po propuštění ze zaměstnání již nekontaktovala, neměla zájem.

K redukci sociálních sítí klientky mohlo přispět již zmíněné přestěhování ze Slovenska do Čech. Důvody přerušení kontaktu s bývalými kolegy z práce mohou být různé. Během nezaměstnanosti většinou dochází k další redukci sociálních vztahů. Uvedený proces může vyústit v sociální izolaci. Vzhledem k tomu, že sociální sítě klientky byly velmi omezené, neměla možnost v případě potřeby využít materiální či psychické podpory ani pomoci při hledání zaměstnání.

Při hledání práce byla nucena spoléhat se především sama na sebe. Kontakty na zaměstnavatele získávala z nabídek úřadu práce. Osobní kontakt s pracovníky úřadu i potencionálními zaměstnavateli v ní vyvolával pocity ponížení, dokonce by se dalo říci, že pro klientku

představoval permanentní zdroj stresu. Zaměstnavatelé, které oslovila, jí většinou po krátkém rozhovoru sdělili, že v případě zájmu zavolají, k tomu však nikdy nedošlo. V průběhu času, kdy byla klientka takto opakovaně odmítána, se začaly objevovat depresivní pocity. Případala si zbytečná a bezcenná. Kvůli špatnému psychickému stavu musela navštívit odborného lékaře a podstoupit medikamentózní léčbu deprese.

Nezaměstnanost bývá provázána negativními pocity především v případě, je-li vnímána jako ohrožení. Hledání zaměstnání představuje náročný proces, který může klást značné nároky na psychiku. Přetrvávající nezaměstnanost a opakované neúspěchy při hledání zaměstnání bývají spojené s působením stresu a mohou tak zapříčinit psychické problémy, jež následně přispívají k přetrvávání nezaměstnanosti.

Klientka si nedokázala vysvětlit, proč právě jí se nedaří získat práci. Jako možnou příčinu uvádí vyšší věk, ovšem zároveň dodává, že potkávala mnoho lidí stejně starých nebo i starších, kteří pracovali, proto nechápala, proč zrovna ona nemůže najít nové pracovní uplatnění. Neměla tušení, co by měla udělat, aby se jí podařilo nalézt práci.

Přetrvávání nezaměstnanosti spojené s opakovanými neúspěchy při hledání zaměstnání může vést k pocitům bezmoci a bezradnosti. Pokud stav vyústí do rezignace spojené s apatií a fatalismem, mluvíme o tzv. syndromu naučené bezmocnosti, při kterém již nezaměstnaný neočekává, že by jeho jednání mohlo ovlivnit situaci.

Hledat uplatnění na neformálním trhu práce ji nenapadlo, ani k tomu neměla příležitost.

S ohledem na okrajové postavení klientky na trhu formálním a značně redukované sociální síť lze předpokládat pouze velmi omezené příležitosti k uplatnění na trhu neformálním. Nezaměstnaní vedení v evidenci úřadu práce jsou navíc v této souvislosti vystaveni kontrole a sankcím.

Vedle psychických problémů se u klientky v průběhu nezaměstnanosti objevily další zdravotní obtíže, prodělala cévní mozkovou příhodu a operaci žaludečních vředů.

Nezaměstnanost jako obtížná životní situace je spojena se stresem. V důsledku působení stresu může dojít ke vzniku či zhoršení již existujících zdravotních problémů. Špatný zdravotní stav následně snižuje šance na nalezení a udržení si nového zaměstnání.

V době, kdy byla zaměstnaná, vedla daleko pestřejší život. Společně s manželem často navštěvovali různé kulturní akce. Její životní styl se ovšem příliš nezměnil ani v době nezaměstnanosti, neboť plat manžela zajistil udržení dosavadní životní úrovně. Situace se změnila až po manželově smrti. Klientka to popisuje tak, že zůstala na všechno úplně sama.

Podporu v nezaměstnanosti pobírala po dobu několika měsíců, poté se její ekonomická situace začala zhoršovat. Vyčerpala veškeré úspory a prodala všechny své cennosti. Nakonec přišla o byt a pět měsíců strávila životem na ulici.

Ekonomická deprivace vzniklá v důsledku nezaměstnanosti může rovněž negativně ovlivnit duševní zdraví. Velmi negativně může být prožívána především tehdy, je-li spojena s existenčním ohrožením. Z důvodu chybějících sociálních vztahů neměla klientka možnost v dané situaci využít materiální pomoc či psychickou podporu sociálních sítí.

V té době měla velké psychické problémy a nebyla schopná zajistit si pomoc. O budoucnosti nepřemýšlela. Na hledání práce rezignovala. Psychické napětí vystřídal pocit lhostejnosti. O tomto období svého života se klientka nechce vyjadřovat. Vnímá ho jako velmi obtížné a osobní. S nadcházející zimou vyhledala pomoc a začala spolupracovat se sociálními pracovníky na řešení své obtížné životní situace.

Motivaci k hledání zaměstnání představovala především neuspokojivá finanční situace. Potřebu finančních prostředků pro uspokojení základních životních potřeb klientka pocítovala velmi naléhavě, všechny ostatní motivy k práci byly v této situaci vedlejší.

Motivace k práci spočívající v naléhavé potřebě finančních prostředků pro uspokojení základních životních potřeb svědčí o značné materiální deprivaci. Život v materiální deprivaci může změnit vztah k práci, která se v takovém případě stává pouze nástrojem k boji s materiální deprivací.

II.2.6 Rozhovor č. 6

Pohlaví: muž, věková skupina: 25-35 let, vzdělání: základní

Klient absolvoval základní školu. K pokračování v dalším studiu údajně neměl předpoklady.

Nízké vzdělání či nedostatečná kvalifikace a nedostatek pracovních zkušeností patří mezi rizikové faktory pro vznik a trvání nezaměstnanosti. U lidí, kteří nikdy nepracovali, hrozí nebezpečí, že si nevytvoří pracovní návyky, případně že přivyknou zahálčivému či rizikovému způsobu života spojenému se získáváním obživy nelegálními způsoby.

Od 18 let žije na ulici. Zpočátku přebýval u známých a kamarádů, později začal využívat služeb charitativních organizací.

Již delší dobu má zdravotní obtíže. Lékař diagnostikoval defekty na dolních končetinách jako bércové vředy. Trpí rovněž psychickými problémy, se kterými se ambulantně léčil (snad diagnostikovaná deprese na medikamentózní léčbě). Příčinu svých psychických potíží klient spatřuje v problematických rodinných vztazích, o kterých ovšem nechce sdělovat nic bližšího.

Dobrý zdravotní stav je předpokladem k získání a udržení si zaměstnání. Zdravotní problémy mohou být příčinou i důsledkem obtížné životní situace spojené se stresem či nevhodného životního stylu spojeného se životem v obtížných podmínkách.

Klient podle svých slov nebyl nikdy zaměstnán v rámci standardního pracovního vztahu. Občas se snažil vylepšit svou finanční situaci příležitostnými pracemi či brigádami. Nyní je evidován na úřadu práce již déle než rok. Jeho jediný stálý příjem představují sociální dávky.

Nabídky na pracovní uplatnění od úřadu práce nedostává. Kontaktní pracovník mu údajně sdělil, že pro něho žádnou práci nemá, ani mít nebude, jelikož je nekvalifikovaný. Pro zvýšení šancí na pracovní uplatnění mu byla nabídnuta rekvalifikace na PC, ze které byl ovšem vyřazen, jelikož podle svých slov nezvládal požadavky na něho kladené.

Pracovníci institucí zaměstnanosti mohou někdy sdílet koncept marginální pracovní síly vytvořený zaměstnavateli. Od toho se následně odvíjí jejich přístup k marginalizovaným nezaměstnaným. Koncept marginální pracovní síly se pak může jako prožitá zkušenost stát součástí sebekoncepce marginalizovaných nezaměstnaných.

Práci se snaží hledat především sám, sleduje nabídky úřadu, bezplatný inzertní tisk a osobně kontaktuje potenciální zaměstnavatele. Zaměstnavatelé se k němu při osobním setkání chovají slušně, ale většinou jej odmítají sdělením, že nové pracovníky momentálně nepřijímají.

Klient nemá žádné specifické požadavky na práci, kterou by měl vykonávat. Při hledání zaměstnání se obrací především na agentury zajišťující úklid veřejných prostranství a jiné pomocné práce.

Nekvalifikované práce vykonávat nechce, pro lepší uplatnění mu ovšem chybí potřebné vzdělání. V tom také klient spatřuje svůj největší handicap. Vyjadřuje přesvědčení, že je důležité, aby práce člověku přinášela uspokojení.

Marginalizovaní pracovníci nacházejí uplatnění v rámci sekundárního trhu práce, který nabízí daleko méně stimulů k práci než trh primární.

Sociální síť klienta mohou poskytnout kontakty na osoby, které zprostředkují neoficiální práci. V minulosti občas příležitostně k vylepšení své finanční situace využil. Nyní však využívá této možnosti už jen zřídka. Uvědomuje si totiž nevýhody a rizika s tím spojená. Odměna za takovou práci je nejistá, často se stávalo, že získal méně peněz, než bylo původně dohodnuto. Nabídku neoficiální práce by přijal pouze v případě, že by se nacházel ve velké finanční nouzi a vnímal by to jako nevyhnutelné, respektive kdyby se mu nenabízela žádná jiná možnost, jak situaci vyřešit.

Lidé marginalizovaní na oficiálním trhu práce mají většinou nevýhodné postavení také na trhu neoficiálním. S nevýhodným postavením bývají spojeny špatné podmínky. Přijetí neoficiálního zaměstnání je spojeno s nebezpečím sankcí ze strany úřadu práce a může představovat překážku pro uplatnění na trhu oficiálním.

Klient má dluhy u telekomunikační společnosti, údajně byl přesvědčen k podpisu nevýhodné smlouvy. Obavy z exekuce zhoršují již existující psychické potíže.

Existence dluhů či nařízený výkon rozhodnutí prováděný srážkami ze mzdy mohou rovněž ovlivnit rozhodnutí, zda přijmout zaměstnání v rámci oficiálního trhu práce.

Klient, ač nepůsobí zanedbaným dojmem, si podle svých slov připadá jako ‚špinavý bezdomovec‘, proto se nediví lidem, kteří bezdomovce odmítají zaměstnat. Chápe negativní reakce okolí, se kterými se setkává.

Pocit stigmatizace, snížené sebevědomí a sebeúcta vyplývající z životní situace mohou negativně ovlivňovat psychiku a dále snižovat šance na pracovní uplatnění.

V budoucnu neočekává podstatné zlepšení své situace. Pokud se mu podaří získat zaměstnání, bude se pravděpodobně jednat pouze o dočasnou či pomocnou práci. Hlavní problém shledává v nedostatečné kvalitaci. Je přesvědčen, že nedokáže situaci ovlivnit vlastním úsilím. Nevěří, že by zvládl rekvalifikaci. O budoucnosti příliš nepřemýšlí, podle svých slov žije spíše minulostí.

Připisování nezaměstnanosti a neúspěchu při hledání zaměstnání vnitřním příčinám může vést ke snížení sebevědomí. Nevěra ve vlastní schopnosti pak vede k pojmání problému jako ohrožení s tendencí vyhýbat se jeho řešení. Ztráta orientace na budoucnost může vést k celkové životní rezignaci. Pokud člověk rezignuje na hledání zaměstnání a upadne do apatie spojené s fatalismem, mluvíme o syndromu naučené bezmocnosti. Nezaměstnaný stížený tímto syndromem neočekává, že by svým jednáním mohl ovlivnit situaci.

Rodinné vztahy klienta jsou pravděpodobně problematické. Jediným blízkým člověkem, který by mu mohl poskytnout finanční pomoc nebo psychickou podporu, je klientova sestra.

O pomoc by se ovšem obával požádat, neboť je přesvědčen, že v dnešní době má každý mnoho vlastních problémů. Přátele v azylovém domě nemá. Vztahy navazované v kolektivech vzniklých za účelem příležitostných pracovních aktivit vnímá pouze jako účelové a dočasné.

Omezené sociální sítě a narušené rodinné vztahy neplní svou úlohu při poskytování pomoci a podpory či vykonávání kontroly nad chováním nezaměstnaného. Zmíněné skutečnosti mohou negativně ovlivňovat šance na získání zaměstnání.

Společnost je podle názoru klienta nespravedlivá a vládnu v ní peníze. Práci ovšem nepovažuje za jediný legitimní způsob získávání prostředků pro uspokojení vlastních životních potřeb. Pokud by měl dostatek peněz, pokoušel by se sázet.

Klient nedokáže popsat svůj běžný den. Nemá žádné zájmy, přesto se podle svých slov nenudí.

Je otázkou, zda dokáže svůj volný čas vyplnit smysluplnou aktivitou, či zda se mu taková možnost vzhledem k situaci, ve které se nachází, vůbec nabízí.

Ubytování v azylovém domě považuje za nouzové a nedůstojné.

Pokud by mu práce v zaměstnání poskytla stálý příjem alespoň v takové výši, která by mu umožnila získat vlastní bydlení, neváhal by takovou práci přijmout. Šanci na nalezení zaměstnání, které by splňovalo jeho požadavek s ohledem k exekuci na plat, ovšem pokládá za nereálnou.

II.2.7 Rozhovor č. 7

Pohlaví: muž, věková skupina: 55-65 let, vzdělání: základní

Po absolvování základní školy začal klient pracovat. Před pokračováním ve studiu dal přednost práci v zaměstnání. V průběhu

své pracovní kariéry prováděl různé, převážně manuální práce. Byl zaměstnán například jako horník na šachtě, jako dělník prováděl různé práce při úpravě uhlí či rekultivaci, práce v lesnictví či zahradnictví nebo ve skladu.

Práce byla sice fyzicky velmi náročná, avšak klienta uspokojovala. Na jeho zdravotním stavu nezanechala žádné následky. Nějaký čas se angažoval také v péči o druhé lidi. Dá se říci, že tato práce ho naplňovala.

Průběh jeho pracovní kariéry byl několikrát přerušen kratším či delším obdobím nezaměstnanosti především po roce 1998. Celkovou dobu trvání této nezaměstnanosti klient odhadl přibližně na 4 roky.

Nízká úroveň vzdělání či nedostatečná kvalifikace patří mezi rizikové faktory uplatňující se při vzniku a trvání nezaměstnanosti. Střídání různých dočasných zaměstnání s kratšími či delšími obdobími nezaměstnanosti značí fragmentalizovanou pracovní kariéru charakteristickou pro pracovníky pohybující se na sekundárním trhu práce, který poskytuje menší ochranu před nezaměstnaností.

V Praze žije již 15 let. Do hlavního města odešel za nabídkou lepšího pracovního uplatnění. V současné době je déle než rok bez práce. Před podáním žádosti o zprostředkování zaměstnání na úřadu práce v Praze byl zaměstnán jako manipulační pracovník na letišti. Práce ho podle jeho slov bavila, avšak špatné vztahy na pracovišti jej donutily zaměstnání opustit. Kolega, se kterým měl neshody, jej obvinil z konzumace alkoholu na pracovišti. Konflikt nakonec vyústil v rozvázání pracovního poměru dohodou. Zmíněná záležitost klienta velmi mrzela, považoval ji za nedorozumění a cítil se kolegou neprávem obviněn.

Ukončení pracovního poměru bylo ze strany klienta nedobrovolné. Prokázaná konzumace alkoholu na pracovišti však může být důvodem k okamžitému zrušení pracovního poměru ze strany zaměstnavatele pro porušení povinnosti vyplývající z právních předpisů vztahujících se k vykonávané práci zvláště hrubým způsobem se všemi důsledky pro pracovníka z této skutečnosti vyplývajícími.

Na úřad práce dochází pravidelně přibližně jednou za měsíc. Při hledání práce však spoléhá raději sám na sebe. Styk s úřady mu nečiní problémy, oceňuje vlídný přístup kontaktního pracovníka.

Potencionální zaměstnavatele kontaktuje většinou osobně, sleduje nabídky na úřadu práce a inzertní tisk. Internet má k dispozici v azylovém domě, vlastní mobilní telefon a zaměstnavatele může tedy kontaktovat také telefonicky či e-mailem. Osobní kontakt se zaměstnavateli popisuje jako bezproblémový, podle jeho slov se k němu chovají převážně slušně, avšak většinou je odmítán s poukazem na to, že zatím nové pracovníky nepotřebují.

Klient by uvítal jakoukoliv manuální práci, kterou by byl schopen fyzicky zvládnout, mezi preferovanými činnostmi zmiňuje práci ve skladu či v obchodě.

Vyšší věk nepovažuje při hledání práce za svou nevýhodu.

Významnější handicap by mohla představovat slepota na levé oko.

Klient ovšem nevnímá tuto vadu jako omezující.

Zejména v prostředí sekundárního trhu práce, kde se uplatňuje tzv. ‚efekt fronty‘, je však pro zaměstnavatele mnohdy rozhodující samotná existence zdravotního omezení, přičemž jeho důsledky pro vykonávání dané práce se nezjišťují.

Jediný stálý zdroj příjmu pro něho v současné době představují sociální dávky. Tento příjem vnímá jako dostačující, musel však omezit veškeré své výdaje včetně výdajů na základní životní potřeby. Nepravidelně má příležitost přivýdělků, většinou se jedná o drobné práce v zahradnictví, při úklidu nebo stěhování. Má také možnost kontaktovat své známé, kterým občas za skromnou odměnu vypomáhá.

Z uvedeného lze usuzovat na částečně zachované sociální sítě, nabízející se pracovní příležitosti však odrážejí marginální postavení klienta v rámci oficiálního i neoficiálního trhu práce. Nutnost omezování výdajů na základní životní potřeby může svědčit o značné materiální deprivaci. Vzhledem k tomu, že klient je zvyklý na skromný způsob života, dokáže při nutném přizpůsobení spotřeby hospodařit i s omezenými příjmy.

Předtím než získal ubytování v azylovém domě, žil nějakou dobu na ulici. Nebyl hlášen na úřadu práce a vznikl mu dluh na zdravotním pojištění a nezaplacených pokutách za jízdy na černo v městské hromadné dopravě.

Klient nechtěl popisovat své pocity související s nezaměstnaností a obtížnou životní situací, ve které se ocitl. Uvedl pouze, že občas se dostaví chmurná nálada, zatím se mu ovšem tyto stavy vždy podařilo překonat. Cizí pomoc podle svých slov nepotřebuje. Domnívá se, že by se ani neměl na koho obrátit. Nějaké kontakty zde v Praze sice má, ale neodvážil by se jich k takovému účelu využít.

Prožívání negativních pocitů bývá spojeno s vnímáním nezaměstnanosti jako hrozby.

V obtížných životních situacích bývá pomoc vyhledávána a poskytována především v rámci nejbližší rodiny. Nedostupnost zmíněných vztahů snižuje šance na získání pomoci.

Příčinu nezaměstnanosti spatřuje v celkově špatné ekonomické situaci a nedostatku volných pracovních míst.

Připisování nezaměstnanosti externím příčinám chrání sebevědomí, někdy však může sloužit také ke zbavení se zodpovědnosti za vlastní budoucnost a fixaci změněného životního stylu.

Volný čas vyplňuje hledáním práce, příležitostnými brigádami nebo sledováním sportovních utkání, ovšem myslí si, že pokud by byl zaměstnán, dokázal by jej využívat účelněji.

Za klíčové pro zlepšení své životní situace pokládá získání vlastního bydlení. Domnívá se, že stabilní zaměstnání s odpovídajícím příjmem by mu mohlo pomoci k osamostatnění. Také by si přál splatit dluhy, které mu vznikly na pojistném a pokutách.

Klient má špatné zkušenosti se zaměstnavateli z minulosti. Za odvedenou práci tehdy nedostal zaplaceno. Bývalí zaměstnavatelé mu údajně dluží minimálně 15 tisíc korun. Občas uvažuje o vzdálenější budoucnosti. Chtěl by žít a pracovat v cizině.

Zmíněné skutečnosti mohou kladně nebo záporně ovlivňovat motivaci k hledání a přijetí zaměstnání. Za kladnou lze pokládat především skutečnost, že klient nepovažuje existenci dluhů za překážku k přijetí

oficiálního zaměstnání a zachovanou orientaci na budoucnost vyjádřenou v jeho plánech.

Klient věří, že v budoucnu se jeho životní situace zlepší, zároveň si uvědomuje, že ke změně situace bude třeba vynaložit vlastní úsilí.

Lidé, kteří věří v účinnost vlastního jednání, zůstávají při hledání práce déle aktivní a spíše se jim podaří práci získat.

II.2.8 Rozhovor č. 8

Pohlaví: muž, věková skupina: 55-65 let, vzdělání: úplné střední odborné

Klient vystudoval střední průmyslovou školu stavební. Obor si zvolil podle svého zájmu. Po absolvování studia se snažil dál rozšiřovat své znalosti a získávat nové dovednosti především prostřednictvím samostudia. Zdokonaloval své schopnosti v práci s osobním počítačem, v účetnictví, sestavování rozpočtů apod.

Dlouhá léta byl zaměstnán prací, pro kterou získal kvalifikaci.

Prováděl různé úpravy a opravy bytů a domů, ale i rekonstrukce památek. Krátce pracoval také v zahraničí. Po roce 1989 získal živnostenské oprávnění v oboru stavebních prací. Po několika letech však musel živnost pozastavit, neboť neměl dostatek zakázek na pokrytí nákladů, které mu při podnikání vznikaly. Před podáním žádosti o zprostředkování zaměstnání pracoval jako truhlář při výrobě dřevěného nábytku.

Rád by se uplatnil v oboru, pro který získal kvalifikaci, ale nemůže najít práci. Špatnou situaci na trhu práce si vysvětluje přílivem cizích dělníků z Východu, kvůli kterým podle jeho názoru došlo v oboru stavebnictví k výraznému snížení mezd a zhoršení pracovních podmínek. Práce ve stavebnictví by ho těšila, avšak není ochoten akceptovat minimální mzdu a nevýhodné pracovní podmínky.

Na sekundárním trhu práce panuje velká konkurence. Z toho důvodu dochází ke snižování mezd a zhoršování pracovních podmínek.

Pracovníci, kteří byli zvyklí na lepší podmínky, nemusejí být ochotni práci za současných podmínek přijmout.

Úřad práce navštěvuje pravidelně, avšak nabídky, které od kontaktního pracovníka dostává, nejsou podle jeho názoru aktuální.

Při hledání práce spoléhá především sám na sebe.

Poslední zaměstnání ztratil v důsledku krachu zaměstnavatele.

Propuštění očekával, proto pro něho výpověď nepředstavovala žádný šok. V důsledku zhoršující se finanční situace musel opustit ubytovnu.

Nejprve přespával v noclehárně, poté byl ubytován v azylovém domě.

Potřeba využít v obtížné životní situaci služeb charitativních organizací může svědčit o značné materiální deprivaci, ale také o omezených možnostech využít pomoci ze strany sociálních sítí.

V současné době jeho jediný stálý příjem představují sociální dávky.

Svou finanční situaci si občas vylepšoval odměnami za práce, které vykonával pro své známé. K tomu ovšem již delší dobu neměl příležitost a v poslední době se mu nedaří získat ani žádnou brigádu.

Kontaktuje různé agentury, ale problém podle jeho názoru spočívá v tom, že mají své registrované prověřené pracovníky a nemají zájem riskovat možnou nespolehlivost nových neproověřených lidí.

Jako největší handicap při hledání zaměstnání vnímá svůj vyšší věk.

S diskriminací z důvodu vyššího věku má osobní zkušenost. Když se u bezpečnostní agentury ucházel o práci strážného, bylo mu sděleno, že zaměstnavatel nemá zájem o pracovníky starší padesáti let.

Klient preferuje zaměstnání v oboru, pro který získal kvalifikaci.

Podle jeho názoru tuto práci dobře ovládá, rozpětí jeho dovedností a zkušeností v oblasti stavebních prací je díky stálému vzdělávání velmi široké. Očekává, že na jaře se situace ve stavebnictví zlepší, získá výhodné zakázky a našetří nějaké peníze, neboť má v plánu odcestovat za prací do zahraničí. Podařilo se mu získat kontakty na zprostředkovatele zaměstnání v cizině, obává se však, aby se nestal obětí podvodníka. Je přesvědčen, že záleží pouze na tom, zda a kolik peněz se mu podaří ušetřit.

Pracovníky ve stavebnictví postihuje sezónní nezaměstnanost.

Uvedená skutečnost se odráží v redukci příležitostí k pracovnímu

uplatnění v rámci oficiálního i neoficiálního trhu práce. Požadavky klienta na nové zaměstnání jsou ovlivněny především jeho zkušenostmi týkajícími se pracovních podmínek a jeho pracovní minulostí zejména dosavadní praxí.

V případě psychických nebo finančních problémů by mohl požádat o pomoc své dvě děti. Zmíněné možnosti by ovšem využil jen v případě největší nouze. Podle svých slov je zvyklý si v obtížných situacích poradit sám. Je přesvědčen, že situaci prozatím zvládá a doufá, že i v budoucnu zvládne bez pomoci nejbližších příbuzných.

Víra ve vlastní schopnosti vede k pojmání problémů jako výzvy a podporuje tak aktivní řešení, které následně zvyšuje šance na úspěšné zvládnutí situace.

Hledání práce bylo pro něho obtížné zejména v době, kdy byl nucen využívat služeb nocleháren. Neměl takovou možnost o sebe pečovat, zmiňuje například problém s praním prádla, ale také s odpočinkem nebo s režimem během dne. Domnívá se, že by nebylo dlouhodobě možné skloubit pravidelnou práci se životem v takto obtížných podmínkách. Azylový dům podle jeho názoru nabízí v takovém případě daleko lepší možnosti.

Dříve měl spoustu zálib, mezi které zahrnul také práci. Nyní v jeho myšlenkách dominuje práce nad zálibami. V současné společnosti mu chybí větší spravedlnost, povinnost pracovat a sociální jistoty.

V myšlenkách se klient soustředí především na své budoucí pracovní uplatnění. Hodnotu mnohých věcí poznáváme často teprve tehdy, když je ztratíme. Podobně je tomu také s prací. Proto může práce začít dominovat v představách nezaměstnaných lidí nad ostatními hodnotami.

II.2.9 Rozhovor č. 9

Pohlaví: muž, věková skupina: 45-55 let, vzdělání: střední odborné, vyučen v oboru: zedník

Klient se vyučil zedníkem, převážnou část své pracovní kariéry strávil na stavbách. Živil se také příležitostnými brigádami, úklidem, tříděním odpadu. Občas změnil zaměstnavatele podle toho, kde se mu naskytly lepší podmínky. V průběhu své pracovní kariéry byl několikrát nezaměstnaný, pokaždé však pouze kratší dobu. Poslední pracovní poměr byl rozvázán dohodou ze strany zaměstnavatele pro údajnou klientovu nespolehlivost. On sám k tomu dodal, že měl problémy zorientovat se v novém prostředí a nepodařilo se mu včas dorazit na pracoviště.

Žádost o zprostředkování zaměstnání a poskytnutí podpory v nezaměstnanosti na úřadu práce tehdy nepodal, jelikož se nemohl dostavit do místa svého bydliště. Vzhledem k četným zkušenostem z dřívějšíka také nevěřil, že by mu úřad pomohl nové zaměstnání získat. Nebyl si vědom toho, jaké důsledky by pro něho tato skutečnost mohla mít.

Klient zůstal v Praze a živil se příležitostnými pomocnými pracemi, úklidem, sběrem šrotu a papíru. Příjmy z těchto činností pokryly výdaje na základní životní potřeby. V případě nouze využil služeb charitativních zařízení a organizací. Pokoušel se získat standardní zaměstnání, ale nevěděl, na koho by se měl obrátit. Nechtěl se vracet na místa, kde již předtím pracoval. Práce jej příliš nebavila, považoval ji však za nutnost.

Klient se rozhodl odejít za prací do jiného regionu, tím ztratil možnost využít při hledání zaměstnání svých dosavadních sociálních kontaktů.

Po ztrátě práce v oboru, pro který získal kvalifikaci, se začal živit příležitostnými pomocnými pracemi, což by se dalo označit za sestupnou pracovní kariéru. Nízká míra kulturního a sociálního kapitálu předurčuje jeho uplatnění v rámci sekundárního trhu práce, který poskytuje menší ochranu před nezaměstnaností, jež se odráží ve fragmentalizované pracovní kariéře klienta.

Později začal spolupracovat se sociálními pracovníky organizací nabízejících pomoc lidem v tíživé životní situaci. Zjistil, že pokud se nepřihlásí na úřadu práce, mohl by mu vzniknout dluh na pojistném. Proto se rozhodl a posléze také začal svoji situaci řešit. Kontaktní

pracovník projevil vstřícný postoj a po domluvě organizuje spolupráci s úřadem práce tak, aby klient mohl zůstat v Praze a hledat si zde nové zaměstnání.

O zprostředkování zaměstnání je třeba osobně požádat pobočku úřadu práce, v jejímž územním obvodu má uchazeč o zaměstnání bydliště.

Význam registrace na úřadu práce nespočívá pouze ve zprostředkování zaměstnání či poskytování podpory v nezaměstnanosti, nýbrž také v povinnosti odvádět pojistné na zdravotní pojištění, kterou plní za nezaměstnané vedené v evidenci úřadu práce stát.

Komunikace s úřady nečiní klientovi žádné problémy. Podle jeho slov se k němu všude chovají vstřícně. Nabídky z úřadu práce nedostává, při hledání zaměstnání spoléhá sám na sebe. Kontakty na zaměstnavatele získává především prostřednictvím inzerce a vybrané zaměstnavatele následně osobně navštíví. Obrátil se rovněž na agentury zprostředkovávající úklidové práce, avšak zatím bez úspěchu.

Slabší pomoc institucí při hledání zaměstnání může být někdy substituována sociálními sítěmi. Odchodem za prací do jiného regionu klient ztratil možnost využít při hledání dosavadní sociální kontakty. Nově vytvořené slabé sociální sítě potřebnou pomoc při hledání zaměstnání neposkytují.

Na zaměstnání žádné zvláštní požadavky nemá. Ochotně by přijal především takovou práci, ve které již získal praxi. I když si váží možnosti bydlení v azylovém domě, považuje svou současnou situaci za nouzovou a dočasnou, proto by rád zároveň s prací získal od zaměstnavatele také ubytování.

Z uvedeného lze konstatovat, že požadavky klienta na zaměstnání jsou ovlivněny zejména jeho pracovní minulostí a současnou životní situací.

Přátele zde v Praze žádné nemá. Pokud by potřeboval materiální či psychickou podporu, mohl by se obrátit na sestru, jelikož se ovšem téměř nevidají, zdráhal by se o pomoc požádat nebo nabídky takové pomoci využít. V azylovém domě přátele nemá. Od ostatních

ubytovaných nelze očekávat pomoc ani při získávání kontaktů na potencionální zaměstnavatele. Klient k tomu uvedl, že takové informace si pravděpodobně z obavy před konkurencí každý nechává raději sám pro sebe.

Z uvedeného vyplývá, že slabé sociální sítě klienta mohou v obtížné životní situaci poskytnout jen omezenou pomoc či podporu.

Příčiny nezaměstnanosti respektive svého dosavadního neúspěchu při hledání zaměstnání spatřuje v celkově špatné ekonomické situaci spojené s nedostatkem pracovních míst. Setkal se také s diskriminací z důvodu vyššího věku.

Externalizace příčin nezaměstnanosti může sloužit k ochraně sebevědomí, někdy ovšem také ke zbavení se zodpovědnosti za vlastní budoucnost a fixaci změněného životního stylu. S ohledem na klientovy plány do budoucna se však druhá možnost jeví jako méně pravděpodobná.

Nyní pro něho jediný pravidelný příjem představují sociální dávky. Plánuje rozpočet na celý měsíc, přednost mají výdaje spojené se zajištěním základních životních potřeb. Snaží se ušetřit i na výdajích za potraviny. Velice zřídka má možnost zlepšit svou finanční situaci dočasnými pomocnými pracemi. Neoficiální práci by nepřijal, má negativní zkušenosti z dřívějšíka, kdy nedostal zapláceno tolik, kolik mu bylo slíbeno.

Rozvrh financí na dané období, stanovení priorit a přizpůsobení spotřeby změněným podmínkám poukazuje na využívání úsporných strategií, díky nimž se klientovi daří hospodařit s omezenými příjmy. Nutnost šetřit na výdajích za základní životní potřeby může svědčit o materiální deprivaci. Prožívání a vnímání negativních změn životního stylu je ovšem do značné míry závislé na předchozím způsobu života. Pracovníci na neoficiálním trhu práce bývají vystaveni mnohým rizikům. V důsledku absence právní ochrany se mohou ocitnout ve značně nevýhodném postavení ohledně odměňování či pracovních podmínek. Nezaměstnaní evidovaní úřadem práce jsou v této souvislosti rovněž vystaveni sankcím. Zmíněné skutečnosti mohou ovlivnit rozhodnutí, zda přijmout neoficiální práci.

Klient očekává, že získání práce povede ke zlepšení jeho finanční situace. V budoucnu by se rád přestěhoval alespoň do ubytovny a ušetřil nějaké peníze. Chtěl by žít jako v době, kdy měl práci a stálý plat. V životě mu chybí jistoty.

Dříve se ve volném čase věnoval vytváření různých sbírek, nyní žádné zájmy nemá. Převážnou část dne vyplňují aktivity související s hledáním práce, zbývající čas tráví sledováním televize.

V současné době získal příležitost k dočasnému pracovnímu uplatnění při úklidových pracích. Klient ovšem věří v lepší budoucnost.

Uvědomuje si, že pro zlepšení situace bude třeba vyvinout vlastní úsilí.

Za kladné momenty podporující úspěšné řešení nezaměstnanosti lze považovat snahu čelit obtížné životní situaci aktivním jednáním spočívajícím ve vyhledávání pracovního uplatnění a zachovanou orientaci na budoucnost vyjádřenou v klientových plánech. Obě skutečnosti mohou zvyšovat šanci na nalezení zaměstnání.

II.2.10 Rozhovor č. 10

Pohlaví: muž, věková skupina: 25-35 let, vzdělání: úplné střední odborné

Klient vystudoval střední průmyslovou školu elektrotechnickou, poté studoval 3 roky ČVUT. Studium nedokončil kvůli problémům s drogami. Po předčasném ukončení studia na VŠ pracoval rok v pojišťovnictví jako likvidátor pojistných událostí, poté 6 let jako technický poradce pro stavební firmu, krátce pak v prodeji a prezentaci či jako číšník. Jednalo se o krátkodobá zaměstnání většinou ukončená na základě vlastního rozhodnutí klienta. Jeho pracovní kariéra byla přerušena opakovaně, pokaždé však pouze na krátkou dobu, zanedlouho se mu vždy podařilo získat nové zaměstnání. Z důvodu recidivujících problémů s drogami byl nakonec ze zaměstnání propuštěn a posléze odsouzen k podmíněnému trestu odnětí svobody.

Nyní je již několik měsíců evidován na úřadu práce. Jelikož bylo poslední zaměstnání ukončeno výpovědí podanou zaměstnavatelem pro zvlášť závažné porušení pracovní kázně, nevznikl klientovi nárok na podporu v nezaměstnanosti.

Při hledání zaměstnání se spoléhá především sám na sebe. Využívá zejména služeb personálních agentur, aby zvýšil své šance na pracovní uplatnění, zaregistroval se hned u několika z nich. Potencionální zaměstnavatelé preferují kontakt prostřednictvím e-mailů, proto oceňuje možnost využít k tomuto účelu osobní počítač s připojením na internet, který je v azylovém domě klientům k dispozici.

Jeho jediný příjem v současné době představují sociální dávky.

Hospodaření s omezenými prostředky mu činí značné obtíže. Někdy mu nezbyvá dostatek financí na pokrytí výdajů na základní životní potřeby. V takovém případě je nucen využít potravinové pomoci poskytované v rámci azylového zařízení. V minulosti mu vznikly dluhy především na pokutách za jízdy načerno v městské hromadné dopravě.

Klient byl zvyklý na vyšší životní úroveň a s ní spojený způsob života. Zmíněná skutečnost se může uplatňovat v problémech při hospodaření s omezenými příjmy. Lze předpokládat, že si dosud neosvojil potřebné úsporné strategie. Potřeba využít potravinové pomoci může rovněž svědčit o značné materiální deprivaci a nedostupnosti jiných zdrojů podpory.

V době, kdy byl zaměstnán a měl zajištěný pravidelný příjem, žil bohatým společenským životem, navštěvoval kina či divadla, s přáteli často zavítal do restaurace, víkendy trávil aktivním odpočinkem, měl mnoho přátel i známých.

Problémy s drogami a následné propuštění ze zaměstnání bylo podle jeho slov příčinou ztráty mnoha z těchto vztahů. S bývalými kolegy se nestýká. Rodina s ním téměř nekomunikuje. Klientům z azylového domu se vyhýbá. Domnívá se totiž, že mezi ně nepatří a obává se jejich negativních reakcí.

K redukci sociálních sítí klienta došlo již v důsledku problémů s drogami. Propuštění ze zaměstnání a následná nezaměstnanost

spojená s finančními potížemi sociální vztahy dále zredukovala. Ztráta či narušení důležitých sociálních vztahů se může negativně odrazit nejen v možnosti získat materiální pomoc či psychickou podporu, ale také v šancích klienta na nalezení nového zaměstnání.

Narušené rodinné vztahy v něm vyvolávají pocit, že se se svými problémy nemá na koho obrátit, to následně zhoršuje jeho psychické potíže. Kvůli depresivním symptomům musel vyhledat odbornou pomoc a podstoupit medikamentózní léčbu deprese. Během dne postrádá režim, na který byl zvyklý, dokud byl zaměstnán. Volný čas nedokáže vyplnit smysluplnou aktivitou. Chtěl by se věnovat zdokonalování vlastních schopností, dovedností a rozšiřování vědomostí, nedokáže se však odpoutat od svých problémů, stále přemýšlí, jak bude situaci řešit. V důsledku toho nedokáže soustředit svou pozornost na žádnou činnost.

V důsledku stresu spojeného s problémy vyplývajícími z obtížné životní situace může dojít k poškození zdraví, jež následně negativně ovlivní šance na změnu životní situace.

Za zdroj negativních pocitů souvisejících se ztrátou zaměstnání a následnou nezaměstnaností lze považovat především finanční problémy, redukci sociálních kontaktů, absenci režimu během dne a smysluplné aktivity, které mu nabízela práce v zaměstnání.

V současné době pro něho největší problém představují dluhy. Pokus řešit závazky dohodou o splátkovém kalendáři údajně ztroskotal na neochotě věřitele.

Nabídku neoficiální práce by přijal pouze v případě, že by neměl možnost vyřešit svou obtížnou životní situaci jiným způsobem.

Uvědomuje si ovšem rizika s tím spojená.

O budoucnosti přemýšlí často. Promýšlí různé možnosti řešení své situace. Rozhodl se spolupracovat s úřadem práce a přijal nabízenou rekvalifikaci, od níž očekává, že rozšíří možnosti jeho pracovního uplatnění alespoň do doby, než bude moci požádat o výmaz záznamu v trestním rejstříku.

Neformální trh skýtá výhodu spočívající v absenci omezení bránících vstupu na trh formální.

Existence dluhů a záznam v rejstříku trestů mohou představovat motivy pro angažování se v rámci neoficiální ekonomiky. Zmíněná možnost je ovšem vnímána jako nežádoucí a ponechána jako poslední možná varianta řešení obtížné finanční situace. Tomu by mohla nasvědčovat i spolupráce klienta s úřadem práce spočívající v přijetí rekvalifikace a očekávání s ní spojená. Nezaměstnaní evidovaní na úřadu práce jsou rovněž v této souvislosti vystaveni sankcím.

Klient se domnívá že ví, jak by mohl situaci vyřešit, ale v současné době existují vnější překážky, které mu v tom zabraňují. Věří však, že vlastním úsilím dosáhne zlepšení své situace.

Víra ve vlastní schopnosti podněcuje aktivitu a zvyšuje tak pravděpodobnost úspěchu při řešení situace.

II.2.11 Rozhovor č. 11

Pohlaví: muž, věková skupina: 55-65 let, vzdělání: vysokoškolské

Klient vystudoval gymnázium, trenérskou školu se zaměřením na basketbal a fyzioterapii na vysoké škole. 25 let pracoval v oboru, pro který získal kvalifikaci. Krátce pracoval rovněž ve výzkumném ústavu jako referent zásobování. V mládí hrál basketbal, poté se uplatnil jako trenér a fyzioterapeut. Zmíněnou práci popsal jako velice náročnou. Sport byl jeho velkou zálibou. Věnoval mu prakticky veškerý volný čas. Později na něj zaměřil své studium a posléze i práci.

Bezvýhradnému angažování se v uvedené oblasti nasvědčuje rovněž skutečnost, že kromě práce, respektive sportu neměl žádné jiné zájmy.

Mezi jeho dalšími schopnostmi lze zmínit aktivní znalost anglického jazyka, jehož studiu se intenzivně věnoval minimálně tři roky.

Studoval také německý jazyk, avšak jeho znalost zůstala na nižší úrovni. V minulosti hodně cestoval, později ovšem již méně, což se podle jeho slov negativně odrazilo na jeho schopnosti komunikovat v cizí řeči. Osobní počítač v práci mnoho nevyužíval, a proto jeho dovednosti v této oblasti zůstaly na úrovni začátečníka.

V době, kdy byl zaměstnán, vedl velmi aktivní společenský život. Před pěti lety mu vážně onemocněla matka, aby se o ni mohl starat, musel zanechat práce. Ošetřoval matku až do její smrti přibližně před dvěma lety. Uvedenou činnost považoval za velmi náročnou a psychicky vyčerpávající. Po matčině smrti se u něho objevily zdravotní problémy. V té době se rozváděl se ženou a v rodině došlo k dalšímu úmrtí. Ošetřující lékař se domnívá, že příčinou zdravotních problémů bylo velké psychické vypětí, které prožil v několika posledních letech. V současné době má diagnostikované následující zdravotní potíže: ischemickou chorobu srdeční, stav po cévní mozkové příhodě, chronickou obstrukční chorobu broncho-pulmonální, stenózy artérií a hypertenzní nemoc. Přesto nepožádal o invalidní důchod, jelikož stále věří, že najde práci a má zájem pracovat. Hledá uplatnění v oboru fyzioterapie, vzhledem k jeho zdravotnímu stavu ovšem již není možné, aby se práci věnoval v plném rozsahu. Plné pracovní zatížení by znamenalo ohrožení jeho zdraví. Klient zmíněné omezení vnímá jako jedinou překážku bránící jeho pracovnímu uplatnění.

Připisování nezaměstnanosti vnitřním příčinám pojímaným jako stabilní může vést ke snížení sebevědomí a sebeúcty.

V minulosti vedl bohatý společenský život a podle svých slov má mnoho dobrých kontaktů, které by mu v preferovaném oboru zajistily dostatek pracovních příležitostí.

Dobrý zdravotní stav je předpokladem k získání a udržení si nového zaměstnání. Lidé se zdravotními problémy bývají na trhu práce znevýhodněni především z důvodu zvyšujících se požadavků na výkonnost. U klienta došlo k poškození zdraví v důsledku kumulace stresujících událostí. Delší dobu trvající nezaměstnanost je rovněž spojena se stresem a může již existující zdravotní problémy dále zhoršovat.

Nyní je veden v evidenci uchazečů o zaměstnání již déle než rok. Kontaktní pracovníky popisuje jako vstřícné, nicméně byl upozorněn, že na práci, o níž má zájem, nabídku nemají. Klient se snaží získat zaměstnání výhradně prostřednictvím svých kontaktů z minulosti.

Jeho přátelé netuší, že podvodným jednáním dalších osob přišel po matčině smrti o byt.

Klient uvedl, že nemá nikoho, kdo by mu v jeho obtížné životní situaci mohl poskytnout psychickou podporu nebo finanční pomoc. Obyvatelům azylového domu se vyhýbá, jelikož má pocit, že mezi ně nepatří. Známi, prostřednictvím kterých se pokouší získat práci, se o jeho problémech nesmějí dozvědět.

Z uvedeného vyplývá, že sociální síť klienta sestávají především ze známých, kteří mohou poskytnout pomoc při hledání zaměstnání.

K významné redukci sociálních vztahů došlo již v době, kdy se rozhodl plně se věnovat péči o matku. Tato činnost byla velmi náročná a vyplňovala téměř veškerý jeho volný čas. Došlo k radikální změně ve způsobu jeho dosavadního života. Déle trvající manželské neshody vyústily v rozvod, zanedlouho poté následovalo úmrtí matky.

V důsledku velké psychické zátěže vyvolané kumulací stresujících událostí došlo u klienta k poškození zdraví, které mu znemožnilo plný návrat k pracovní činnosti. Navzdory zdravotním omezením se odmítá vzdát naděje na pracovní uplatnění v upřednostňovaném oboru. Klient si uvědomuje, že pro získání nového zaměstnání bude muset vynaložit vlastní úsilí. Věří ovšem, že k dosažení úspěchu je třeba šťastné náhody.

Ekonomická situace klienta se začala zhoršovat především po ztrátě zaměstnání a bytu. Poté, co přišel o byt, pobýval přibližně šest měsíců na ulici. Později vyhledal služby organizací pomáhajících lidem v obtížné životní situaci. Po vyčerpání podpůrné doby pro poskytování podpory v nezaměstnanosti si ve spolupráci se sociální pracovníci zažádal o sociální dávky. Hospodařit s omezeným příjmem je pro něho značně obtížné. Několikrát neměl dostatek finančních prostředků na pokrytí výdajů na základní životní potřeby, například na jídlo. V takovém případě využíval potravinové pomoci poskytované charitativními organizacemi.

Nedostatek financí na pokrytí nákladů na základní životní potřeby může svědčit o značné materiální deprivaci. Nezaměstnaní, kteří byli

zvyklí na vyšší životní standard, si většinou potřebují nejprve osvojit úsporné strategie, aby dokázali hospodařit s omezenými příjmy.

Možnosti přivýdělnku se mu podle jeho slov žádné nenabízejí. Klient prozatím odmítá přijmout jiné zaměstnání. Práci v oboru fyzioterapie věnoval značnou část svého života a má pocit, že jí dobře rozumí. V zaměstnání si rovněž přeje zúročit své bohaté zkušenosti.

Jeho požadavky na pracovní uplatnění jsou ovlivněny především pracovní minulostí a současným zdravotním stavem.

Práce v oboru vrcholového sportu v něm podle jeho slov vypěstovala zvláštní odolnost vůči psychické zátěži. Díky této odolnosti ve své obtížné situaci dosud nerezignoval, přiznává ovšem postupné zhoršování psychiky.

Od budoucnosti očekává, že se mu podaří najít požadované zaměstnání, pokud možno rovněž s ubytováním. Stálé hledání a nenacházení vhodné nabídky popsal jako ubíjející. Snaží se nepropadnout beznaději, uvědomuje si, že musí zůstat aktivní.

Klient zvolil aktivní strategii pro vyrovnávání se s nezaměstnaností spočívající v řešení problému prostřednictvím hledání zaměstnání.

Strategie zaměřené na řešení problému bývají při déletrvajících nezaměstnanostech účinnější než strategie zaměřené na zvládnutí důsledků situace.

V zaměstnání byl zvyklý na neustálou aktivitu a setkávání s novými lidmi, nyní popisuje běžný den jako stereotypní. Izoluje se od okolí, volný čas vnímá jako ztracený, jeho převážnou část tráví četbou knih.

Je-li práce v zaměstnání považována za významnou hodnotu, může být ztráta zaměstnání pro člověka značně traumatizující, zároveň však takové pojetí práce může podněcovat úsilí při hledání nového zaměstnání.

III. SHRUTÍ A ZHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ

V této části se pokusím o shrnutí základních poznatků získaných rozhovory. Jde vlastně o propojení s teoretickými obecnými

východisky z první části práce s výsledky rozhovorů. Následující poznatky mají charakter posilování či někdy i zmírňování obecných poznatků shromážděných v první části. Lze je chápat také jako otázky či témata pro další výzkum. Tady jsou vlastně prezentovány základní výsledky práce. V závěrečné části jde už „jen“ o potvrzení vztahu k cíli práce.

III.1 Pracovní kariéra - sekundární trh práce

Osoby bez domova, o kterých práce pojednává, lze v důsledku různých handicapujících charakteristik (věk, nízká kvalifikace, zdravotní či osobní problémy) často zařadit k tzv. rizikovým skupinám ohroženým nezaměstnaností. Jak dokládají uvedené případové studie, často se u nich lze setkat s přerušovanou či sestupnou pracovní kariérou. Zmíněná pracovní kariéra je podle odborné literatury typická pro lidi nacházející uplatnění převážně na sekundárním trhu práce. Sekundární trh podle teoretické literatury poskytuje menší ochranu před nezaměstnaností, neumožňuje pracovníkům nacházejícím zde uplatnění zvýšit si kvalifikaci a upevnit tak své postavení v zaměstnání či posílit svou pozici na trhu práce. V důsledku toho bývají tyto pracovníci více ohroženi ztrátou zaměstnání, opakováním i přetrváváním nezaměstnanosti. Nižší výdělky jim nemusejí umožnit tvorbu úspor, kterých by bylo možno využít v době nezaměstnanosti.

III.2 Hledání zaměstnání

Z výzkumu vyplynulo, že cesty hledání zaměstnání se u respondentů příliš neliší od způsobů běžně užívaných. Obecná literatura k danému tématu rovněž uvádí mezi nejčastěji využívanými způsoby hledání zaměstnání inzerci, přímý kontakt se zaměstnavateli, zprostředkování zaměstnání či využití sociálních sítí. U respondentů se v této souvislosti jeví jako významná omezená možnost využít k uvedenému účelu pomoci sociálních sítí.

Z výzkumu vyplynulo, že při přímém kontaktu se zaměstnavatelem může docházet a mnohdy zřejmě také dochází k diskriminaci.

Respondenti se nejčastěji setkávali s diskriminací z důvodu vyššího věku. Proces hledání zaměstnání, zejména fáze, ve které dochází k přímému kontaktu se zaměstnavatelem, může být, jak vyplývá z výpovědí některých respondentů, negativně ovlivněn obavami ze stigmatizace v důsledku nízkého sociálního statusu.

Podle odborné literatury mohou při získávání zaměstnání a poskytování podpory či pomoci sehrávat důležitou roli veřejní zprostředkovatelé nebo sociální sítě nezaměstnaného. V této roli se mohou navzájem substituovat. Platí, že čím slabší je role státu, tím větší význam získává sociální kapitál.

III.3 Sociální sítě

Sociální sítě, především však rodina, může podle obecné teoretické literatury nezaměstnanému poskytnout podporu a pomoc při hledání zaměstnání. Role rodiny může být substituována sociálními sítěmi. Narušené nebo chybějící sociální vztahy ovšem redukuje šance na získání zmíněné podpory a pomoci. Uvedené zjištění se jeví významné, neboť sdělení mnohých respondentů potvrzují, že problémy ve vztazích jsou pro zkoumanou skupinu příznačné a získání podpory či pomoci je v takovém případě obtížné ne-li nemožné.

Výpovědi některých respondentů rovněž potvrzují obecnou literaturou zmiňovanou skutečnost, že nezaměstnanost má tendenci se koncentrovat v rámci rodiny, sociální skupiny či regionu. Přitom se často jedná o rodiny lidí, kteří jsou nezaměstnaností ohroženi nejvíce. Sociální sítě lidí pocházejících z regionů postižených vyšší mírou nezaměstnanosti mnohdy nemohou účinně plnit svou funkci spočívající v poskytování podpory a pomoci při hledání zaměstnání. Důvodem k odchodu respondentů z regionu bývá předpoklad lepšího pracovního uplatnění jinde. S opuštěním regionu může ovšem docházet také k redukci sociálních sítí. Získávání nových kontaktů a navazování nových vztahů může být, jak potvrzují výpovědi respondentů problematické, zejména pokud nezaměstnaný v novém

prostředí nachází pouze dočasná pracovní uplatnění. Respondenti vnímali vztahy mezi spolupracovníky v dočasných pracovních kolektivech jako účelové. Konkurenční povaha zmíněných vztahů redukuje šance na poskytnutí potřebné podpory a pomoci.

III.4 Veřejní zprostředkovatelé

Rodina či sociální síť mohou být ve své funkci substituovány státem. Respondenti ovšem často popisovali neosobní přístup kontaktních pracovníků úřadu práce a důraz kladený při hledání zaměstnání především na vlastní aktivitu. Autoři výzkumů na podobné téma rovněž upozorňují, že zvláštní pozornost a pomoc lidem, kteří by se mohli na trhu práce ocitát v nevýhodném postavení, nemusí být vždy uplatňována a pravděpodobně nebývá zohledňována ani jejich specifická životní situace.

Problémy při spolupráci s úřadem práce, jak vyplynulo z výzkumu, může působit rovněž příslušnost k pobočce úřadu práce podle místa bydliště žadatele o zprostředkování zaměstnání, neboť úřady nebývají vždy ochotny vyhovět žádosti o změnu příslušnosti pobočky.

III.5 Ekonomická situace (strategie zajištění příjmu)

Z výzkumu vyplynulo, že nezaměstnaným respondentům se často nedostává finančních prostředků na zajištění základních životních potřeb. Odborná literatura označuje zmíněnou situaci jako absolutní chudobu, s níž jsou spojena další rizika a problémy související s uplatněním respondentů na trhu práce.

Příznačná pro respondenty byla rovněž závislost na pomoci poskytované státem nebo charitativními organizacemi, respektive nedostupnost jiných zdrojů pomoci. Při hospodaření s omezenými prostředky respondenti využívali především úsporných strategií spočívajících v omezování vlastních potřeb.

Z odpovědí vyplynulo, že lépe se s obtížnou finanční situací vyrovnávali a úspěšnější při jejím řešení byli lidé zvyklí na skromný

způsob života. Zmíněné zjištění rovněž odpovídá obecné teoretické literatuře.

Obtížná finanční situace může negativně ovlivňovat šance nezaměstnaného člověka k návratu na pracovní trh v několika směrech.

Jak uvádí odborná literatura zabývající se zmíněným problémem a dokládá provedený výzkum, může negativně ovlivňovat především psychický stav nezaměstnaného a redukovat možnosti smysluplného využívání volného času. Může se rovněž negativně odrazit na zevnějšku nezaměstnaného člověka a vyvolávat v něm obavy ze stigmatizace. Uvedené okolnosti mohou ovlivnit proces hledání zaměstnání a snižovat šance na pracovní uplatnění.

Negativně může působit rovněž skutečnost, že pro osamělé nezaměstnané či osoby s narušenými sociálními vztahy je obtížně dostupná materiální či psychická podpora obvykle poskytovaná rodinou nebo pevnými sociálními sítěmi. Uvedenou skutečnost dokládají výpovědi některých respondentů.

Některá zjištění učiněná ve výzkumu potvrzují předpoklad obecné teoretické literatury, že život v materiální deprivaci může změnit vztah nezaměstnaného člověka k práci, která se ve zmíněném případě stává pouze nástrojem k boji s materiální deprivací. Uvedená skutečnost se odráží v očekáváních nezaměstnaných respondentů vůči práci a příjmům s ní spojených.

Při řešení obtížné finanční situace může plnit důležitou úlohu stát nebo sociální síť nezaměstnaného, především rodina. Potřeba využít v obtížné situaci služeb charitativních organizací, může svědčit o nedostupnosti jiných zdrojů pomoci.

III.6 Neoficiální práce

Výzkum ukázal, že příležitosti ke vstupu na neoficiální trh práce se u jednotlivých klientů liší. Hlavní úlohu zde pravděpodobně sehrávají síť jejich kontaktů. Z výpovědí vyplynulo, že k přijetí neoficiální práce může respondenty motivovat například existence dluhů, špatná

finanční situace spojená s nedostupností jiných způsobů, jak situaci řešit, popřípadě existence těžko překonatelných překážek ke vstupu na trh oficiální. Uvedené skutečnosti zmiňuje rovněž odborná literatura pojednávající o daném tématu. S přijetím neoficiální práce ovšem bývají často spojeny negativní zkušenosti respondentů týkající se pracovních podmínek, respektive jednání zaměstnavatelů či odměny za práci. Zmíněné skutečnosti mohou, jak vyplynulo z výpovědí, představovat důvod k opuštění či odmítnutí nabídky neoficiální práce. Výzkum rovněž prokázal, že okrajové postavení respondentů na oficiálním trhu práce se odráží v jejich příležitostech k pracovnímu uplatnění na trhu neoficiálním. V rámci neoficiálního trhu respondenti vykonávali převážně různé pomocné práce za skromnou odměnu. To potvrzuje zjištění dalších autorů zabývajících se postavením marginalizovaných na neoficiálním trhu práce.

Jak uvádí odborná literatura, přijetí nabídky neoficiální práce může představovat překážku pro ucházení se o práci či přijetí nabídky práce na trhu příležitostí oficiálních.

Pracovníci, kteří přijmou nabídku práce na neoficiálním trhu, většinou nepožívají ochrany poskytované pracovními předpisy.

Zaměstnavatel za ně neodvádí pojistné, proto jim na něm může vzniknout dluh, který může být později považován za překážku pro přijetí nabídky oficiální práce. To potvrzuje rovněž provedený výzkum.

III.7 Skrytá nezaměstnanost

Jak vyplývá z výpovědí, někteří respondenti se po ztrátě zaměstnání nezaregistrují na úřadu práce. Obecná teoretická literatura označuje zmíněnou skutečnost pojmem skrytá nezaměstnanost. Mezi důvody opomenutí registrace respondenti zmiňovali například nedůvěru v to, že by jim úřad práce mohl pomoci najít nové zaměstnání, obtíže ve spolupráci s úřadem spočívající v příslušnosti k jiné pobočce či neznalost nevýhod z uvedené skutečnosti pro ně vyplývajících.

U nezaměstnaných, kteří se nezaregistrují na úřadu práce, může docházet v důsledku neplacení pojistného na zdravotní pojištění ke vzniku dluhů, které mohou být později vnímány jako překážka k přijetí nabídky oficiální práce. Tito nezaměstnaní rovněž ztrácejí možnost využít služeb a finanční podpory poskytované státními institucemi zaměstnanosti.

III.8 Vzájemné podmiňování nezaměstnanosti, chudoby a sociální izolace

Situaci nezaměstnaných lidí bez domova komplikuje také skutečnost, že u nich může docházet ke vzájemnému podmiňování nezaměstnanosti, chudoby a sociální izolace. Nezaměstnanost a s ní spojená chudoba mohou vést k sociální izolaci. Sociální izolace následně snižuje šance k návratu nezaměstnaného na pracovní trh a přispívá tak k přetrvávání nezaměstnanosti a s ní spojené chudoby. S prodlužováním nezaměstnanosti většinou dochází k prohlubování uvedených problémů a prohlubování zmíněných problémů zpětně působí přetrvávání nezaměstnanosti.

III.9 Vliv prostředí

Prostředí, ve kterém se nezaměstnaný člověk nachází, může ovlivňovat prožívání nezaměstnanosti i aktivitu vynakládanou při hledání zaměstnání. Zkoumanými respondenty jsou lidé bez domova, kteří pocházejí z různých regionů, metropole pro mnohé z nich představuje de facto anonymní prostředí. Anonymní prostředí se podle obecné teoretické literatury jeví rizikovější v souvislosti s poskytováním podpory a pomoci, ale také v souvislosti s vykonáváním kontroly nad chováním nezaměstnaného. U lidí využívajících služeb azylového ubytování a evidovaných na úřadu práce mohou zmíněné funkce plnit zaměstnanci uvedených institucí.

III.10 Zdravotní stav

Nezaměstnanost jako obtížná životní situace či život v nevyhovujících podmínkách, jenž může být důsledkem nebo příčinou přetrvávající nezaměstnanosti, může, jak uvádí odborná literatura, vést k poškození psychického či fyzického zdraví.

Někteří respondenti si stěžovali na psychické či fyzické potíže.

V případě psychických obtíží se jednalo zejména o depresivní symptomy. V případě fyzických problémů o potíže vyvolávané často působením stresu. Zmíněné obtíže spojovali s problémy při hledání zaměstnání či s obtížnou životní situací, ve které se nacházeli nebo s dalšími problémy spojenými s působením stresu například špatnou finanční situací či problematickými vztahy. Dobrý zdravotní stav je přitom podle obecné teoretické literatury předpokladem k získání a udržení si zaměstnání. Špatný zdravotní stav naopak snižuje šance na nalezení a udržení si vhodného zaměstnání a může se tak významně podílet na přetrvávání nezaměstnanosti.

III.11 Vnímání nezaměstnanosti, vyrovnávání se s nezaměstnaností

Z výpovědí respondentů vyplynulo, jak důležitá je pro člověka nacházejícího se v obtížné sociální situaci práce v zaměstnání spojená s pravidelným příjmem. Nalezení zaměstnání respondenti vnímají jako důležitý předpoklad pro změnu jejich životní situace. Od zaměstnání a příjmů s ním spojených očekávají, že povede k zabezpečení jejich životních potřeb, získání vlastního bydlení a umožní jim vést běžný život.

U některých respondentů byla přetrvávající nezaměstnanost spojená s neúspěchy při hledání zaměstnání provázena negativními pocity, jiní žádné negativní prožívání nepopisovali. Na základě učiněných zjištění lze konstatovat, že prožívání a vyrovnávání se s nezaměstnaností je u lidí nacházejících se v obtížné sociální situaci značně individuální.

Lze konstatovat, že výzkum potvrdil obecnou literaturou uváděnou skutečnost, že lépe se s nezaměstnaností vyrovnávají lidé, kteří

neztrácejí sebevědomí a zůstávají aktivní. Tito respondenti méně spojovali nezaměstnanost s negativním prožíváním.

IV. ZÁVĚR

Cílem práce bylo prozkoumat jednu z možností vyvázání se z bezdomovectví, a sice možnost pracovního uplatnění lidí bez domova. V práci jsem se zaměřila především na překážky, které pracovnímu uplatnění brání. V případových studiích se podařilo odhalit mnohé skutečnosti, které by se mohly podílet na přetrvávání nezaměstnanosti a problémy, se kterými se lidé bez domova při hledání zaměstnání setkávají. Některé z těchto skutečností a problémů by se daly označit za specifické právě pro zkoumanou skupinu lidí bez domova.

Nezaměstnanost se přitom může podílet na vzniku a následném přetrvávání bezdomovectví a naopak situace bezdomovectví může snižovat šance na nalezení zaměstnání a přispívat tak k přetrvávání nezaměstnanosti.

Problémy, které by bylo možné označit za specifické pro zmíněnou skupinu lidí, se podařilo odhalit zejména v oblasti spolupráce s úřadem práce, ekonomické situace, vlivu prostředí, zdravotního stavu nebo sociálních vztahů. Za zvláště důležité a příznačné lze považovat zejména problémy v oblasti sociálních vztahů a ekonomické situace lidí bez domova. Problémy ve zmíněných oblastech mohou mít významný vliv na přetrvávání nezaměstnanosti. Při realizaci rozhovorů jsem zaznamenala potíže zejména v souvislosti se sdělováním informací o prožívání nezaměstnanosti a řešení obtížné finanční situace, respektive zajišťování alternativních příjmů v situaci nezaměstnanosti. Z uvedeného důvodu předpokládám, že v těchto oblastech zkoumání lze očekávat největší zkreslení poskytnutých informací.

V průběhu realizace práce jsem byla nucena řešit celou řadu otázek. Jednou z nich bylo přesnější vymezení zkoumaného problému včetně zaměření celé práce. Práce je primárně zaměřena na problémy

pracovního uplatnění a ostatní skutečnosti jsou nahlíženy rovněž z této perspektivy. Zkoumaný vzorek nezaměstnaných lidí bez domova jsem omezila na osoby využívající azylového bydlení. Jelikož se jedná o velmi citlivé téma, ponechala jsem na rozhodnutí klientů, ke kterým otázkám výzkumu budou ochotni se vyjádřit. Všechny zmíněné skutečnosti mohou limitovat zjištění z práce vyplývající.

Nezaměstnanost představuje v naší společnosti stále aktuální téma. Společně s nezaměstnaností bývá diskutován problém vzájemného vztahu poskytované pomoci a motivace nezaměstnaných lidí k práci. V souvislosti se zjištěními vyplývajícími z výzkumu si lze položit otázku, zda pomoc poskytovanou veřejnými institucemi zaměstnanosti můžeme považovat za dostatečnou také u lidí, kteří nemají možnost využít jiných zdrojů pomoci, neboť se lze domnívat, že nedostatečná pomoc a podpora se rovněž mohou podílet na přetrvávání nezaměstnanosti.

Jednoznačně se prokázalo, že i v oblasti hledání zaměstnání u lidí bez domova jde vždy o komplex vlivů a zároveň o diferenciaci a specifickou individuální situaci. Jen respekt k těmto skutečnostem může být zdrojem možných zlepšení.

ÚVOD	5
I. TEORETICKÁ VÝCHODISKA	7
I.1 Pojetí bezdomovectví	7
I.1.1 Pojetí a základní diference bezdomovectví	7
I.1.2 Specifika bezdomovců pokud jde o vznik a navazující důsledky bezdomovectví	12
I.1.3 Specifika bezdomovců na trhu práce	13
I.1.4 Rizika spojená s nezaměstnaností	17
I.2 Trh práce	20
I.2.1 Pojetí a druhy trhu práce	20
I.2.2 Marginalizace na trhu práce	23
I.2.3 Strategie nezaměstnaných při hledání zaměstnání	26
I.2.4 Předchozí pracovní kariéra a vnímané příčiny nezaměstnanosti	33
I.2.5 Ekonomická situace (dlouhodobě) nezaměstnaných a strategie zajištění příjmu	34
I.2.6 Vnímání nezaměstnanosti nezaměstnanými	36
I.2.7 Vyrovnávání se s nezaměstnaností	39
II. EMPIRICKÁ ČÁST	40
II.1 Metodika a postup výzkumu	40
II.2 Záznam rozhovorů a základní komentáře	42
II.2.1 Rozhovor č. 1	43
II.2.2 Rozhovor č. 2	46
II.2.3 Rozhovor č. 3	51
II.2.4 Rozhovor č. 4	54
II.2.5 Rozhovor č. 5	58
II.2.6 Rozhovor č. 6	62
II.2.7 Rozhovor č. 7	65
II.2.8 Rozhovor č. 8	69
II.2.9 Rozhovor č. 9	71
II.2.10 Rozhovor č. 10	75
II.2.11 Rozhovor č. 11	78
III. SHRUTÍ A ZHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ	81
III.1 Pracovní kariéra - sekundární trh práce	82
III.2 Hledání zaměstnání	82
III.3 Sociální síť	83
III.4 Veřejní zprostředkovatelé	84
III.5 Ekonomická situace (strategie zajištění příjmu)	84
III.6 Neoficiální práce	85
III.7 Skrytá nezaměstnanost	86
III.8 Vzájemné podmiňování nezaměstnanosti, chudoby a sociální izolace	87
III.9 Vliv prostředí	87
III.10 Zdravotní stav	88
III.11 Vnímání nezaměstnanosti, vyrovnávání se s nezaměstnaností	88
IV. ZÁVĚR	89

POUŽITÁ LITERATURA

MIROSLAV BARTÁK, *Bezdomovství v ČR, zdravotní stav bezdomovců a jeho determinanty*, Ústí nad Labem, Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2011, 200 s., ISBN 978-80-7414-441-7

Doc. PhDr. BOŽENA BUCHTOVÁ, CSc., prof. PhDr. Ing. JOSEF ŠMAJS, Csc., doc MUDr. ZDENĚK BOLELUCKÝ, Csc., *Nezaměstnanost 2., přepracované a aktualizované vydání*, Grada Publishing, a. s., Praha, 2013, ISBN 978-80-247-4282-3

RADKA DUDOVÁ, *Flexibilita práce, marginalizace a soukromý život u vybraných povolání a sociálních skupin*, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2008, ISBN 978-80-7330-138-5

MARTIN FASSMANN, *Stínová ekonomika III., Práce na černo a boj proti stínové ekonomice*, Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 5/2006, Stínová ekonomika a práce na černo

ONDŘEJ HORA, *Strategie dlouhodobě nezaměstnaných, Vstupní analýza problému*, VÚPSV, v.v.i. Praha, Výzkumné centrum Brno, 2008, ISBN 978-80-7416-004-2

ROBERT HOLMAN, *Ekonomie*, 4. aktualiz. vyd., Praha, C. H. Beck, 2005, xxii, 709 s., Beckovy ekonomické učebnice, ISBN 80-7179-891-6

VOJTĚCH KREBS, *Sociální politika*, Praha, 2005, ASPI, a. s., ISBN 80-7357-050-5

PETR MAREŠ, *Nezaměstnanost jako sociální problém*, 1. vyd., Praha, Sociologické nakladatelství, 1994, 151 s., 3 schémata, 24 cm, (Studijní texty Učebnice oboru sociální práce, sv. 4, sv. 6) ISBN 80-901424-9-4

PETR MAREŠ, *Nezaměstnanost jako sociální problém*, 2. dopl. vyd., Praha, Sociologické nakladatelství, 1998, 172 s., Studijní texty, sv. 6, ISBN 80-85850-60-5

PETR MAREŠ, *Nezaměstnanost jako sociální problém, upr. 3. vyd.*, Praha, Sociologické nakladatelství, 2002, 172 s., Studijní texty; sv. 6. ISBN 80-86429-08-3

PETR MAREŠ, TOMÁŠ SIROVÁTKA, a JIŘÍ VYHLÍDAL, *Nezaměstnaní na trhu práce: dopady nezaměstnanosti, hledání zaměstnání, faktory marginalizace a úspěchu na trhu práce: závěrečná zpráva*, Brno, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2002, 62 v. s., ISBN 80-239-0818-9

OLDŘICH MATOUŠEK, PAVLA KODYMOVÁ, JANA KOLÁČKOVÁ, *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*, Praha, Portál 2005, ISBN80-7367-002-X

FRANTIŠEK MEZIHORÁK a kol., *Úvod do světa práce*, Votobia Olomouc, 2006, ISBN 80-7220-2774

MILAN NAKONEČNÝ, *Motivace pracovního jednání a její řízení*, MANAGEMENT PRESS, Profit, a. s., Praha, 1992, ISBN 80-85603-01-2

Ing. L. PRUDKÝ, PhD., *Souhrnný materiál pro tvorbu Koncepce práce s bezdomovci v ČR na období do roku 2020*, Praha 2012

LIBOR PRUDKÝ, MICHAELA ŠMÍDOVÁ, *Kudy ke dnu*, Analýza charakteristik klientů Naděje, o. s., středisko Praha, Bolzanova, vydal SOCIOKLUB, Praha, ISBN: 978-80-86140-68-1

MILICA SCHRAGGEOVÁ, *Nezaměstnanost v psychologických súvislostiach*, Psychoprof, spol. s. r. o., 2011, ISBN 987-80-89322-08-4

TOMÁŠ SIROVÁTKA, *Dlouhodobá nezaměstnanost a záchranná sociální síť: (srovnávací studie tří okresů)*, Brno, Masarykova univerzita, 1995, ISBN 80-210-1246-3

TOMÁŠ SIROVÁTKA, *Marginalizace na pracovním trhu, příčiny diskvalifikace a selhávání pracovní síly*, Masarykova univerzita v Brně, 1997, ISBN 80-210-1716-3

MARKÉTA ŠTĚCHOVÁ, MARTINA LUPTÁKOVÁ, BEDŘIŠKA KOPOLDOVÁ, *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie, závěrečná zpráva*, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, vydavatelství KUFR, s. r. o., Praha, 2008, ISBN 978-80-7338-069-4

MARIE VÁGNEROVÁ, *Psychopatologie pro pomáhající profese*, Portál, s. r. o., Praha, 2004, ISBN 80-7178-802-3

JOZEF VÝROST, ed. a IVAN SLAMĚNÍK, ed., *Aplikovaná sociální psychologie II*, vyd. 1., Praha Grada, 2001, 260 s., Psyché. ISBN 80-247-0042-5

Chudoba – záležitost nás všech, sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, vydává Oblastní charita Hradec Králové ve spolupráci s Katedrou kulturních a náboženských studií Pedagogické fakulty UHK, ISBN 978-80-86472-48-5, 2010

Příspěvky: KAREL NEŠPOR, JANA ČAPKOVÁ, LADISLAV CSÉMY, *Návykové nemoci a chudoba* – s. 58, LADISLAV PTÁČEK, *Právo a právní prostředí jako významný aspekt formování životního příběhu*, s. 63

Legislativní normy:

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.